

Юридична Україна

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 11 (251)

Заснований у січні 2003 р.

Legal Ukraine

The magazine is published once a month, in Ukrainian
Magazine was founded in January 2003

ISSN 2308-9636

DOI 10.37749/2308-9636-2023-11(251)

Співзасновники:

Київський регіональний центр
Національної академії правових наук України,

Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України,

ТОВ "Юрінком Інтер"

Видавець: ТОВ "Юрінком Інтер"

Founders:

*Kyiv Regional Center of the National Academy of Law Sciences of Ukraine;
Research Institute for Private Law and Entrepreneurship named after Academician
F. G. Burchak of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine;
Yurincom Inter Limited Liability Company.*

Publisher:

Yurincom Inter Limited Liability Company is the first Ukrainian law publishing house.

Згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 2 червня 2020 р.
№886 журнал "Юридична Україна" включено до Переліку наукових фахових видань
України, яким присвоєна категорія "Б",
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових
ступенів доктора і кандидата юридичних наук.

Київ
Юрінком Інтер
2023

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

О. Д. Крупчан, доктор юридичних наук,
професор (**голова ради**),

М. К. Галянтич, доктор юридичних наук,
професор (**заступник голови ради**),

О. О. Бакалінська, доктор юридичних
наук, професор,

О. А. Беляневич, доктор юридичних наук,
професор,

Ю. П. Бурило, доктор юридичних наук,

Г. В. Буяджи, доктор юридичних наук,
доцент,

Вільям Еліот Батлер, доктор юридичних
наук, професор (США)

О. М. Вінник, доктор юридичних наук,
професор,

А. Б. Гриняк, доктор юридичних наук,
професор,

Б. В. Деревянко, доктор юридичних наук,
професор,

О. В. Дзера, доктор юридичних наук,
професор,

Ю. О. Заїка, доктор юридичних наук,
професор,

О. В. Зайчук, доктор юридичних наук,

О. С. Захарова, кандидат юридичних наук,
професор

В. В. Комаров, доктор юридичних наук,
професор,

О. В. Кресін, доктор юридичних наук,

Н. С. Кузнєцова, доктор юридичних наук,
професор,

О. І. Нелін, доктор юридичних наук,
професор,

О. П. Орлюк, доктор юридичних наук,
професор.

В. Д. Примак, доктор юридичних наук,
професор,

О. В. Совгіря, доктор юридичних наук,
професор,

М. О. Теплюк, доктор юридичних наук,

О. О. Штефан, доктор юридичних наук.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

О. Л. Копиленко, доктор юридичних наук,
професор (**голова колегії**),

В. С. Ковальський, доктор юридичних
наук, доцент (**заступник голови колегії**),

М. К. Галянтич, доктор юридичних наук,
професор,

В. В. Кочин, кандидат юридичних наук,
старший дослідник,

О. Д. Крупчан, доктор юридичних наук,
професор,

Р. А. Майданик, доктор юридичних наук,
професор,

В. М. Махінчук, доктор юридичних наук,
професор,

С. В. Бобровник, доктор юридичних наук,
професор,

П. С. Берзін, доктор юридичних наук,
професор,

В. А. Васильєва, доктор юридичних наук,
професор,

В. В. Костицький, доктор юридичних
наук, професор,

А. В. Коструба, доктор юридичних наук,
професор,

О. Ф. Мельничук, доктор юридичних наук

Л. Г. Матвєєва, доктор юридичних наук,
професор,

Н. В. Міловська, кандидат юридичних
наук, доцент,

Л. М. Ніколенко, доктор юридичних наук,
професор,

Н. П. Шишкова, доктор юридичних наук,
професор (Чеська Республіка).

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України (протокол № 14 від 22.11.2023).

EDITORIAL COUNCIL:

O. D. Krupchan, Doctor of Laws, Professor
(Chairman of the Council),

M. K. Galantych, Doctor of Laws, Professor
(Deputy Chairman of the Council),

O. A. Bakalinska, Doctor of Laws, Professor,
William Elliott Butler, Doctor of Laws,
Professor (USA),

O. A. Belianevich, Doctor of Laws, Professor,
Y. P. Burilo, Doctor of Law, Associate
Professor,

G. V. Buyadzhi, Doctor of Laws, Professor,

A. B. Grinyak, Doctor of Laws, Professor,

B. V. Derevyanko, Doctor of Laws, Professor,

O. V. Dzera, Doctor of Laws, Professor,

V. V. Komarov, Doctor of Laws, Professor,

O. V. Kresin, Doctor of Laws,

N. S. Kuznetsova, Doctor of Laws, Professor,

O. I. Nelin, Doctor of Laws, Professor,

A. P. Orlyuk, Doctor of Laws, Professor,

V. D. Prima, Doctor of Laws, Professor,

O. O. Stefak, n, Doctor of Law, Associate
Professor,

O. V. Sovgyrya, Doctor of Laws, Professor,

M. O. Tepliuk, Doctor of Laws,

O. M. Vinnik, Doctor of Laws, Professor,

O. V. Zaichuk, Doctor of Laws,

Y. A. Zaika, Doctor of Laws, Professor.

O. S. Zakharova, Candidate of Laws,
Professor

EDITORIAL BOARD:

O. L. Kopylenko, Doctor of Laws, Professor
(Chairman of the Board),

V. S. Kovalsky, Doctor of Laws, Associate
Professor **(Deputy Chairman of the Board)**,

M. K. Galantych, Doctor of Laws,
Professor,

V. V. Kochyn, Candidate of Laws, Senior
Researcher,

A. D. Krupchan, Doctor of Laws, Professor,

M. A. Maidanyk, Doctor of Laws,
Professor,

V. M. Mahinchuk, Doctor of Laws,
Professor,

S. V. Bobrovnik, Doctor of Laws, Professor,

P. S. Berzin, Doctor of Laws, Professor,

V. A. Vasylieva, Doctor of Laws, Professor,

V. V. Kostitsky, Doctor of Laws, Professor,

A. V. Kostuba, Doctor of Laws, Professor,

O. F. Melnychuk, Doctor of Laws

L. G. Matveeva, Doctor of Laws, Professor,

N. V. Milovska, Candidate of Laws,
Associate Professor,

L. M. Nikolenko, Doctor of Laws,
Professor,

N. P. Shyshkova, Doctor of Laws, Professor
(Czech Republic).

**The Academic Council of the Research Institute for Private Law and Entrepreneurship
named after Academician F. G. Burchaof the National Academy of Legal Sciences of Ukraine
(Protocol No. 14 from 22.11.2023)**

ЗМІСТ

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Теплюк М. О., Нижник А. І., Тубелець О. С., Кучмар О. О. Криміналізація
коллабораційної діяльності у світлі статті 3 Конституції України.....6

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Ковальський В. С. Функції права в контексті правової дійсності:
пояснення та розуміння20

ПРАВА ЛЮДИНИ

Пацурківський П. П. Свобода як сокровенна реальність права:
давньогрецька буттєва матриця права особи на право28

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Махновський Д. С. Напрями законодавчого регулювання
міжнародного трансферу технологій в Китаї та Республіці Корея39

ЕКОНОМІКА І ПРАВО

Безух О. В. Місце та значення ринкового нагляду в господарському обороті49

РЕЦЕНЗІЯ

Кухарєв О. Є. Право власності: способи захисту крізь призму судової практик.
Колектив авторів під керівництвом професора, доктора юридичних наук,
в.о. завідувачки кафедри цивільного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Інни Спасибо-Фатєєвої58

CONTENTS

A CONSTITUTIONAL RIGHT

Teplyuk M. O., Nyzhnyk A. I., Tubelets O. S., Kuchmar O. O. Criminalization of collaborative activity in the light of Article 3 of the Constitution of Ukraine.....6

THEORY AND HISTORY OF THE STATE AND LAW

Kovalskiy V. S. Functions of law in the context of legal activity: explanation and understanding20

HUMAN RIGHTS

Patsurkivskyy P. P. Freedom as a Hidden Reality of Law: Ancient Greek Existential Matrix of the Right of a Person to Law.....28

INTERNATIONAL LAW

Makhnovskiy D. S. Directions of legislative regulation of technology transfer in China and the Republic of Korea39

ECONOMY AND LAW

Bezukh O. V. Place and significance of market supervision of economic turnover49

REVIEW

Kukharev O. E. Property rights: methods of protection through the prism of judicial practice. The team of authors under the leadership of Professor, Doctor of Law, Acting Head of the Department of Civil Law of the Yaroslav the Wise National University of Law Inna Spasio-Fateeva58

УДК 343.32

DOI 10.37749/2308-9639-2023-11(251)-1

М. О. Тешлюк,

заступник Керівника Апарату Верховної Ради України – Керівник
Головного юридичного управління,
д. ю. н., член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України

А. І. Нижник,

перший заступник Керівника Головного юридичного управління
Апарату Верховної Ради України,
заслужений юрист України

О. С. Тубелець,

головний консультант Головного юридичного управління
Апарату Верховної Ради України, к. ю. н.

О. О. Кучмар,

головний консультант Головного юридичного управління
Апарату Верховної Ради України

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СВІТЛІ СТАТТІ З КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

*«Демократична держава, заснована на верховенстві права,
має у своєму розпорядженні достатньо засобів для служіння
справі правосуддя і покарання винних, однак вона не може й не повинна
піддаватися бажанню помститися замість того, щоб домагатися правосуддя.*

*Замість цього вона повинна дотримуватися прав людини й основоположних свобод,
таких як право на справедливий судовий розгляд і право бути почутим, та поширювати їх
навіть на тих осіб, які, коли вони були при владі, самі їх не дотримувалися.»*

(Про заходи щодо ліквідації спадщини
колишніх комуністичних тоталітарних систем
Резолюція 1096 (1996)

Питання законодавчого врегулювання колабораційної діяльності останнім часом постає все гостріше. З початку агресії минуло майже 10 років, з початку повномасштабного вторгнення – майже 2 роки. Безпосередня криміналізація відбулася лише у березні 2022 р., тобто законодавча спроба врегулювання колабораціонізму як суспільно небезпечного явища була здійснена лише після повномасштабного вторгнення. Водночас і науковці, і практики звертають увагу на значні недоліки

запропонованих редакцій як диспозицій, так і санкцій. Переважно йдеться про проблеми розмежування уже існуючих диспозицій або тих, що передбачаються проектами, проблеми застосування існуючих санкцій, або тих, що містяться в проектах.

Про концептуальні підходи до вирішення цього питання в науковій літературі майже не йдеться. Неосмислено залишається правова природа колабораціонізму. Відсутня цілісна концепція протиправності колабораційної

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

діяльності (законодавчого визначення її достатніх та необхідних меж), а відтак відсутня концепція державного регулювання, зокрема притягнення до відповідальності.

Питання соціального і правового визначення колабораціонізму, формування державної політики стосовно цього явища є надзвичайно чутливим. Комплексних фахових досліджень надзвичайно мало і здійснюються вони переважно в історичній науці. Дослідження у сфері юриспруденції стосуються безпосередньо питання встановлення караності діянь. Чітко окреслена регулятивна складова механізму законодавчого регулювання майже відсутня. Проблеми необхідності врегулювання відносин на тимчасово окупованій території дослідники торкаються лише побіжно. Водночас питання відповідальності держави, територію якої окуповано, перед її громадянами, що залишились в окупації, також потребує ретельної уваги.

Метою цього дослідження є встановити роль і місце держави, територію якої окуповано, і громадянина, що проживає на такій території, у правовідносинах, що виникають у зв'язку з окупацією, визначити зміст і обсяг їх прав і взаємних обов'язків, а також на основі зроблених висновків визначити зміст правовідносин, що можуть бути означені як колабораціонізм, а також обсяг криміналізації таких правовідносин.

Так, відповідно до положень статті 92 Конституції України, виключно законами України визначаються діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них.

Як відомо, держава є суб'єктом легітимного примусу. Проте, чи є застосування такого насильства основною функцією держави? Вочевидь — ні. З огляду на зміст статей 1 та 3 Конституції України Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед

людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Отже, у врегулюванні тих чи інших відносин повинен дотримуватися баланс регулювання і покарання за порушення регулятивних норм. Для ефективного функціонування механізму правового регулювання основний наголос має робитися саме на регулюючій складовій. Охоронні норми покликані закріплювати ефективність саме регулювання. Водночас, розглядаючи питання врегулювання колабораціонізму з точки зору механізму правового регулювання, слід звернути увагу, що вітчизняний законодавець пропонує лише криміналізацію подібного виду поведінки.

Кримінальний кодекс України своїм завданням визначає захист визнаних у суспільстві цінностей від кримінально-протиправних посягань. Особлива частина КК України містить охоронні норми. З точки зору теорії механізму правового регулювання охоронні норми є похідними від регулятивних. Оскільки карається саме протиправна діяльність, необхідно розмежувати суспільно-корисні діяння та кримінально-протиправні.

Які ж норми на сьогодні складають регулятивний механізм у сфері визначення колабораційної діяльності?

У преамбулі Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» йдеться про те, що Верховна Рада України, приймаючи його, прагнула підкреслити, що суверенітет України поширюється на всю її територію, яка в межах міжнародно визнаного державного кордону є цілісною і недоторканою, що тимчасова окупація частини території України не визнається, що основою гуманітарної, соціальної та економічної політики держави Україна стосовно населення тимчасово окупованої території України є захист і повноцінна реалізація національно-культурних, соціальних та політичних прав громадян України, у тому числі корінних народів та національних меншин.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

З огляду на наведене, права і обов'язки громадян України, що проживають на тимчасово окупованих територіях, визначаються положеннями Конституції України, міжнародних договорів, законів України.

Конституція України містить такі позитивні зобов'язання перед громадянами України, зокрема і тими, що проживають на тимчасово окупованих територіях.

Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом (стаття 33 Конституції України).

Відповідно до статті 34 Конституції України, кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Статтею 42 Конституції України передбачено, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Кожен, відповідно до статті 43 Конституції України, має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення. Право на

своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом.

Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (стаття 48 Конституції України).

Відповідно до статті 53 Конституції України, повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

Водночас, відповідно до статті 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Так, відповідно до статті 2 **Протоколу № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод**, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї, кожен, хто законно перебуває на території будь-якої держави, має право вільно пересуватися і вільно вибирати місце проживання в межах цієї території. Кожен є вільним залишати будь-яку країну, включно зі своєю власною. На здійснення цих прав не можуть бути встановлені жодні обмеження, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної чи громадської безпеки, для підтримання публічного порядку, запобігання злочину, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб.

Відповідно до статті 10 **Європейської конвенції про права людини**, кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Статтею 6 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права визначено, що держави, які беруть участь у Пакті, визнають право на працю, що включає право кожної людини дістати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно погоджується, і зроблять належні кроки до забезпечення цього права. Заходи, яких повинні вжити держави-учасниці Пакту з метою повного здійснення цього права, включають програми професійно-технічного навчання і підготовки, шляхи і методи досягнення продуктивної зайнятості в умовах, що гарантують основні політичні і економічні свободи людини.

Статтею 11 визначено, що держави, які беруть участь у Пакті, визнають право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя. Держави-учасниці вживуть належних заходів щодо забезпечення здійснення цього права, визнаючи важливе значення в цьому відношенні міжнародного співробітництва, оснований на вільній згоді.

Відповідно до статті 13 Пакту, держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на освіту. Вони погоджуються, що освіта повинна спрямовуватись на повний розвиток людської особи та усвідомлення її гідності і повинна зміцнювати повагу до прав людини і основних свобод. Вони дали погоджуватись в тому, що освіта повинна дати

можливість усім бути корисними учасниками вільного суспільства, сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма націями і всіма расовими, етнічними та релігійними групами і сприяти роботі Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру.

І нарешті, відповідно до статті 14 Європейської конвенції з прав людини, користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою — статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.

Статтею 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» передбачено, що для громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території, реалізація прав на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, на надання соціальних послуг здійснюється відповідно до законодавства України.

Відповідно до статті 13 зазначеного Закону, здійснення господарської діяльності юридичними особами, фізичними особами – підприємцями та фізичними особами, які провадять незалежну професійну діяльність, місцезнаходженням (місцем проживання) яких є тимчасово окупована територія, дозволяється виключно після зміни їхньої податкової адреси на іншу територію України. Правочин, стороною якого є суб'єкт господарювання, місцезнаходженням (місцем проживання) якого є тимчасово окупована територія, є нікчемним.

Статтею 64 Конституції України визначено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Водночас встановлюється заборона на обмеження окремих прав і свобод, передбачених Конституцією.

Так, відповідно до статті 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», в указі Президента України про введення воєнного стану зазначаються, серед іншого, вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

За період російської збройної агресії з 2014 р. воєнний стан в Україні вводився двічі: Указом Президента України від 26 листопада 2018 р. № 393 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 26 листопада 2018 р. № 2630-VIII, та Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 64/2022, затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX.

В обох указах статтею 3 визначалося, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 — 34, 38, 39, 41 — 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Щодо обмеження в умовах воєнного стану окремих прав і свобод слід звернути увагу, що

періоди окупації окремих територій значно довші, ніж періоди воєнного стану. Тобто, обмеження прав і свобод, обумовлені указами Президента України, діють не весь час окупації.

Крім того, в частині посилання на статтю 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» слід зазначити, що йдеться про запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану військовим командуванням разом із військовими адміністраціями, тобто на території фізичної присутності останніх. На окупованих територіях фізична присутність таких суб'єктів виключена, а отже не можна вести мову про фактичне поширення зазначених обмежень на таких територіях.

З огляду на наведене, в частині визначення обсягу прав і обов'язків громадян, що проживають на тимчасово окупованих територіях, можна зробити висновок, що обмеження прав і свобод та покладення додаткових обов'язків визначається згаданим вище Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», зокрема в частині провадження підприємницької та незалежної професійної діяльності.

Водночас також важливо звернути увагу, що міжнародне гуманітарне право покладає на державу-окупанта певні обов'язки щодо впорядкування життя на окупованих територіях та навіть уповноважує задля виконання цих обов'язків вчиняти певні дії, наприклад, зупиняти чинність місцевого законодавства, але це не означає, що держава, чия територія окупована, втрачає хоч які-небудь повноваження щодо окупованої території, або що в осіб, які проживають на окупованій території, зникає обов'язок підкорятися законам держави, чию територію окуповано.

Так, відповідно до статті 64 Конвенції про захист цивільного населення під час війни, «окупаційна держава може поширювати на населення окупованої території дію положень, які є необхідними для виконання нею зобов'язань, що покладаються на неї

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

відповідно до цієї Конвенції, підтримання ефективного управління територією, забезпечення безпеки окупаційної держави, особового складу та власності окупаційних сил та адміністрації, а також об'єктів та комунікаційних ліній, які ними використовуються. Кримінальне законодавство окупованої території залишається чинним, за винятком випадків, коли дія його скасовується або призупиняється окупаційною державою, якщо це законодавство становить загрозу безпеці окупаційної держави або є перешкодою виконання цієї Конвенції».

Підсумовуючи наведене, можна зробити такі висновки:

— Україна підтверджує поширення своєї юрисдикції на території у межах конституційно визначених кордонів і на громадян, в тому числі, що проживають на тимчасово окупованих територіях;

— положення, що визначають права, свободи і обов'язки осіб, що проживають на тимчасово окупованих територіях, містяться в Конституції України, міжнародних актах, законах України. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України;

— громадяни України, що проживають на тимчасово окупованих територіях, знаходяться під подвійним законодавчим регулюванням: юридичним — України та фактичним — держави-агресора;

— Україна законодавчо не визначила особливостей взаємодії громадян, що проживають на тимчасово окупованих територіях, із органами влади держави-агресора за виключенням здійснення підприємницької та професійної незалежної діяльності.

Про складність, багатогранність, велику варіативність проявів у суспільному житті колабораціонізму як суспільного явища, наголошує чи не кожен науковець, що досліджує будь-який з аспектів цього явища.

Безсумнівно ключовим фактором, що впливає та посилює негативний ефект у суспільстві, є його розвиток та існування в умовах (чи як один з інструментів) гібридної війни. В свою чергу, саме «багатоликість» колабораціонізму є одним з факторів, що обумовлюють відповідну складність при формуванні правової політики та створенні нормативного матеріалу. Так, до кожного із законопроектів, що вносилися до Верховної Ради України, а також до чинних норм, висловлювалися зауваження щодо неточності формулювань, неточності термінології, правової невизначеності редакцій тощо. Це, зокрема, проекти Законів за реєстр. №№ 5144 від 24.02.2021, 7186 від 21.03.2022, 7223 від 28.03.2022, 7570 від 20.07.2022, 7647 від 08.08.2022, 8077 від 26.09.2022, 8301 від 23.12.2022, 8301-2 від 09.01.2023.

Не претендуючи на віднайдення ідеальної формули складу кримінального правопорушення колабораціонізму, пропонуємо зосередитись на основних «технічних» критеріях, яким мав би відповідати склад правопорушення колабораціонізму, щоб бути максимально наближеним до європейських стандартів.

Відразу необхідно зробити ремарку щодо європейських стандартів у сфері регулювання колабораціонізму. Так, О. Іларіонов зазначає, що міжнародне право стосовно колабораціонізму та його наслідків, боротьби з таким явищем, після Нюрнберзького процесу залишилось у зародковому стані та не розвивалося за відсутності потреби¹. Письменський Є. О. зазначає, що на сьогодні кримінальне законодавство європейських країн не містить прямих згадок про колабораціонізм як підставу для настання відповідного виду відповідальності. Виняток становить Литовська Республіка, де передбачена кримінальна відповідальність за дії громадянина Литовської Республіки, зокрема в придушуванні опору мешканців Литви або в допомозі структурам

¹ Іларіонов О. *Захист від колабораціонізму: спроба друга*. URL: <https://blog.liga.net/user/aillarionov/article/29863>

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

незаконної влади у здійсненні окупації чи анексії (ст. 120 КК «Колабораціонізм»)².

Відповідно до статті 7 Європейської конвенції з прав людини, нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення.

Показовим у цьому випадку може бути рішення ЄСПЛ у справі «Ашларба проти Грузії», де заявник посилався на те, що притягнення його до кримінальної відповідальності за участь у злочинській спільноті порушує вимоги статті 7 Конвенції в частині повноти, ясності та передбачуваності закону про кримінальну відповідальність, оскільки визначення відповідної термінології із кримінального закону не впливає. Натомість Європейський суд з прав людини зазначив, що одночасно із відповідними змінами та доповненнями до Кримінального кодексу, у Грузії був прийнятий Закон про організовану злочинність і вимагання, де визначалися такі поняття як «злочинна спільнота», «членство в злочинній спільноті», «злочин в законі» та інші. Отже, вимога чіткої визначеності меж кримінальної відповідальності може бути реалізована, коли особа має можливість із редакцій відповідних законодавчих положень дізнатися, яка саме дія чи бездіяльність призведе до кримінальної відповідальності (п. 30, 33 Рішення).

Виходячи з наведеного, найпершою вимогою до законодавства про колабораціонізм має бути вимога повноти, ясності та передбачуваності, коли особа на основі існуючих законодавчих положень може зробити висновки про межі допустимої правомірної, а

також протиправної поведінки і прогнозувати негативні наслідки для себе. При цьому черпати інформацію про межі відповідної поведінки особа може як із закону про кримінальну відповідальність, так і норм, що загалом регулюють відповідні правовідносини. Останнє має значення у випадку, коли редакції диспозицій у статтях КК України містять ознаки правової невизначеності.

Тут слід звернути увагу на використання у статтях 111¹ та 111² КК України термінів і понять, визначення яких не розкрито у примітках до них, відсутнє у законодавстві або не може бути застосоване для цілей саме цих норм. Йдеться, зокрема про такі з них, як: «підтримка рішень або дій держави-агресора», «пропаганда у закладах освіти», «стандарти освіти держави-агресора», «матеріальні ресурси».

Письменський Є. О. зазначає, що колабораційна діяльність утворює спеціальний склад кримінального правопорушення стосовно державної зради як основного складу. Також він звертає увагу, що колабораціонізм повинен утворювати привілейовану форму державної зради, передбачаючи більш м'яке та специфічне покарання порівняно з іншими діяннями, які становлять державну зраду³.

З огляду на наведене, можна зробити висновок, що колабораціонізмом може бути визнане суспільно небезпечне винне діяння, вчинене суб'єктом кримінального правопорушення, що посягає на суспільні відносини у сфері забезпечення охорони національної безпеки, і суспільна небезпечність якого є нижчою, ніж у державної зради.

Відповідно до теорії кримінально-правової науки, суспільно небезпечність утворює низка факторів: характеристика (з точки зору важливості) об'єкта злочину; характер та розмір заподіяної шкоди; характеристика об'єктивної сторони діяння – спосіб учинення злочину, спосіб, знаряддя та засоби, з допомогою яких його

² Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис / Є. О. Письменський. Северодонецьк, 2020. 121 с. 101—102

³ Письменський Є. О., Мовчан Р. О. Новели кримінального законодавства України про колабораційну діяльність. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. с. 356–360. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/79>

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

вчинено, час, місце, обстановка його вчинення; форми та ступінь вини особи, яка вчинила злочин; мотиви злочинної діяльності та мета, досягнення якої переслідувалось винним⁴.

З огляду на неведене слід зазначити, що висока суспільна небезпечність державної зради обумовлюється саме перспективою настання негативних наслідків. Формальний склад злочину державної зради, тобто перенесення стадії закінчення злочину на етап вчинення діяння з технічної точки зору формулювання тексту кримінального закону є формальною ознакою високого ступеня суспільної небезпечності. Крім того, навряд чи технічно можливо описати наслідки вчинення діяння проти основ національної безпеки з дотриманням вимог правової визначеності. З огляду на наведене, склад колабораціонізму також повинен бути формальним.

Тут також слід звернути увагу, що з точки зору нормопроєктувальної техніки, має чітко вбачатися розмежування складів відповідних правопорушень за ознаками об'єктивної сторони. Тому, описаний у відповідній нормі Особливої частини КК України, склад злочину має містити таку сукупність ознак діяння, яка буде необхідною і достатньою для оцінки поведінки особи як конкретного злочину та дозволятиме чітко відмежовувати його від інших подібних діянь чи форм співучасті у інших злочинах.

З аналізу нинішнього кримінально-правового регулювання колабораціонізму вбачаються такі його недоліки, як «розмитість» формулювань ознак об'єктивної сторони відповідних злочинів, відсутність законодавчого визначення окремих термінів і понять, а також наявність у КК України інших складів злочинів, що мають спільні, а подекуди й зовсім тотожні (однакові за змістом) ознаки з діяннями, визначеними на сьогодні законодавцем як колабораційна діяльність.

Йдеться, зокрема, про труднощі у нормативно-практичному розмежуванні між собою окремих ознак посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (стаття 110 КК України), державної зради (стаття

111 КК України), колабораційної діяльності (стаття 111¹ КК України), пособництва державі-агресору (стаття 111² КК України), фінансування не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки (стаття 260 КК України), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікації її учасників (стаття 436² КК України).

Так, наприклад: публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України (частина перша статті 111¹ КК України) по суті може дублюватися із запереченням збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 р. (частина перша статті 436² КК України); публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України (частина перша статті 111¹ КК України) – з публічними закликами до зміни меж території або державного кордону України (частина перша статті 110 КК України); добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях держави-агресора (частина сьома статті 111¹ КК України) – з участю у діяльності не передбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань (частина перша, друга статті 260 КК України).

Окремої уваги в питанні конкуренції зазначених вище статей КК України заслугове суміжність деяких діянь, визначених статтею 111¹ КК України як колабораційна діяльність, з державною зрадою (стаття 111 КК України) та пособництвом державі-агресору (стаття 111² КК України).

Так, діяння, передбачені частинами п'ятою і сьомою (добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, в окупаційній адміністрації держави-агресора, а також добровільна участь громадянина України

⁴ Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Одеса: Фенікс, 2018. с. 42

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій) статті 111¹ КК України, можуть утворювати склад державної зради у таких її формах, як перехід на бік ворога в період збройного конфлікту чи надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України (стаття 111 КК України).

Крім того, більшість діянь, передбачених статтею 111¹ КК України (публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора (частина перша); добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, окупаційній адміністрації держави-агресора (частина друга); передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора (частина четверта) охоплюються також визначеним у статті 111² КК України пособництвом державі-агресору.

Отже, злочин пособництва державі-агресору, передбачений статтею 111² КК України, виступає як загальний (родовий) стосовно окремих одиничних діянь, передбачених статтею 111¹ КК України.

При цьому публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора (частина перша статті 111¹ КК України) за відповідних обставин можуть бути розцінені і як підбурювання до вчинення умисних дій, спрямованих на допомогу державі-агресору (пособництва) (стаття 111² КК України).

За такої ситуації провести чітку законодавчу межу – де закінчується державна зрада і починається колабораційна діяльність, а де пособництво державі-агресору – не вбачається можливим, а вирішення питання щодо їх розмежування та кримінально-правової

кваліфікації відповідних діянь переноситься у площину правозастосування.

Однак, виходячи з вимоги якості закону, як одного з критеріїв дотримання принципу правової визначеності, що є невід'ємним аспектом конституційного принципу верховенства права (стаття 8 Конституції України), в кримінальному законі межі забороненої поведінки мають бути чітко окреслені нормами права, а не встановлюватись на основі реалізації дискреційних повноважень органів державної влади в процесі їх тлумачення.

Вводячи статті 111¹ і 111² до КК України та визначаючи ознаки складів передбачених ними злочинів, законодавець, вочевидь, намагався охопити увесь спектр можливих дій-підтримки громадян України на користь держави-агресора, її збройних формувань чи окупаційної адміністрації.

Однак, намагання в умовах розпочатої війни якнайшвидше врегулювати це чутливе питання, до того ж виключно каральними засобами, без детального дослідження і глибокого вивчення проблематики та в результаті – без чіткого розуміння, що таке колабораціонізм як явище і які конкретні форми його можливого прояву, відмінні від тих діянь, що вже криміналізовані на сьогодні, призвело до надмірної пеналізації поведінки громадян, подекуди навіть тієї, що не досягає рівня суспільної небезпечності злочину або ж взагалі є дозволеною.

Висловлюючись щодо надмірної криміналізації, зокрема Письменський Є. О. зазначає, що використання методу криміналізації вимагає детального аналізу наявних кримінально-правових заборон з метою уникнення стану їх перенасиченості. У зворотному випадку може відбутись криміналізація діяння, необхідність якої відсутня через наявність уже встановленої кримінальної відповідальності за таке діяння⁵.

Суспільно небезпечні діяння у сфері колабораціонізму, з огляду на специфіку самого явища, можуть здійснюватися виключно

⁵Письменський Є. О. Криміналізація та декриміналізація як методи реалізації кримінально-правової політики на сучасному етапі розвитку української держави / Є. О. Письменський // Право і суспільство. 2015. Вип. 2. с. 143—148

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

у формі дій, тобто активної, свідомої, суспільно небезпечної, протиправної поведінки суб'єкта.

Також з точки зору суспільної небезпечності таке діяння не може бути одиничним, випадковим, безсистемним. Шкоду суспільним відносинам у сфері охорони державної безпеки з урахуванням феномена колабораціонізму можуть спричиняти системні, підготовлені, сплановані діяння. Одиничне діяння не може містити в собі достатній ступінь суспільної небезпечності як підставу криміналізації.

Натомість, згідно з чинною частиною першою статті 111¹ КК України, кримінально караним є навіть одиничне публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України або разові публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, до співпраці з державою-агресором або до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України, безвідносно до наслідків (шкоди) таких діянь.

Крім того, таке діяння має бути очевидно протиправним. З точки зору законодавчої техніки формулювання положень законодавства таке діяння не повинно визнаватися бажаним, допустимим чи заохочуваним у відповідних регулятивних актах. У зв'язку з наведеним, необхідно ще раз звернути увагу на міжнародні і внутрішні зобов'язання України стосовно своїх громадян у контексті дотримання положень Конвенції **про захист цивільного населення під час війни щодо умов проживання населення на окупованих територіях**.

Протиправність колабораціонізму з точки зору кримінально-правового регулювання повинна полягати не у будь-якій взаємодії з органами влади держави-агресора. Складно десятиліття проживати на окупованій території і ніяк не взаємодіяти з державою-агресором. Протиправність полягає у тому, що це усвідомлена активна діяльність, спрямована на пособництво досягненню протиправної мети держави-агресора. Тут важливо підкреслити саме протиправність мети

держави-агресора, оскільки відповідно до положень Конвенції **про захист цивільного населення під час війни не вся діяльність держави-агресора на окупованій території розглядається як протиправна**.

Протиправна мета держави-агресора може бути встановлена через призму положень Римського Статуту. Відповідно до статті 5 Римського Статуту, найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства, є злочин геноциду; злочини проти людяності; воєнні злочини; злочин агресії (статті 6, 7, 8, 8 bis). Так, «геноцид» означає будь-яке з таких діянь, які вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку. «Злочин проти людяності» означає будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, і такий напад вчиняється усвідомлено. «Злочин агресії» означає планування, підготовку, ініціювання або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй. Перелік воєнних злочинів наведено у статті 8.

Визнана правовою теорією така підстава криміналізації, як виконання державою міжнародних зобов'язань, означає не лише обов'язок криміналізації діянь, визнаних міжнародною спільнотою злочинними, а й криміналізацію виключно в межах визначених міжнародними актами, не допускаючи як недостатньої, так і надмірної криміналізації.

З цієї позиції, в світлі статей 1, 3 Конституції України, враховуючи об'єктивну неможливість держави Україна забезпечити своїм громадянам, що залишилися на окупованих територіях, повноцінну реалізацію їх прав і свобод, не повинна визнаватися протиправною взаємодія громадян України з державою-агресором, яка є вимушеною задля

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

забезпечення своєї життєдіяльності (робота в закладах освіти, провадження господарської діяльності) або пов'язана з участю (наданням допомоги) у виконанні окупаційною державою позитивних зобов'язань (дозволеностей/процедур) відповідно до міжнародного гуманітарного права.

Так, наприклад, стаття 50 Конвенції про захист цивільного населення під час війни зобов'язує окупаційну державу в співробітництві з державними та місцевими органами влади сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту. Якщо місцеві установи виявляються неспроможними забезпечити утримання та освіти дітей, окупаційна держава повинна вжити всіх необхідних заходів, щоб забезпечити ними дітей, які втратили батьків чи були з ними розлучені в результаті війни і які не мають можливості отримати необхідне піклування з боку близького родича або друга; навчання повинно здійснюватися по можливості особами їхньої національності, мови та релігії.

Крім того, згідно з положеннями статті 51 Конвенції, окупаційна держава може залучати осіб, що перебувають під захистом (ті, хто в будь-який момент та за будь-яких обставин опиняються, у разі конфлікту чи окупації, під владою сторони конфлікту або окупаційної держави, громадянами яких вони не є), яким виповнилося 18 років, до роботи, яка є необхідною для забезпечення потреб окупаційної армії або для належного забезпечення населення окупованої країни комунальними послугами, продуктами харчування, житлом, одягом, транспортом та медичними послугами.

Робота повинна виконуватись лише в межах окупованої території, на якій знаходяться ці особи. Кожна така особа, наскільки це дозволяють обставини, повинна бути залишена на своєму звичайному місці роботи.

Також Конвенція дозволяє окупаційній державі поширювати на населення окупованої території дію положень, які є необхідними для виконання нею зобов'язань, що покладаються на неї відповідно до цієї Конвенції,

підтримання ефективного управління територією, забезпечення безпеки окупаційної держави, особового складу та власності окупаційних сил та адміністрації, а також об'єктів та комунікаційних ліній, які ними використовуються (стаття 64 Конвенції).

З огляду на необхідність дотримання наведених норм міжнародного гуманітарного права, а також закріплених Основним Законом України загальних конституційних засад щодо правопорядку, дії громадян України, що пов'язані із забезпеченням освітнього процесу для дітей, провадженням господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, виконанням робіт для забезпечення потреб окупаційної армії або для належного забезпечення населення окупованої території відповідними товарами чи послугами, відповідальність за які сьогодні передбачена частинами третьою, четвертою статті 111¹, статтею 111² КК України, не повинні підпадати під дію КК України.

При цьому ще однією вимогою до редакції складу злочину колабораціонізму є чітке розмежування останнього і форм співучасті у державній зраді, геноциді чи воєнних злочинах.

Також слід було б звернути увагу на необхідність законодавчого окреслення обставин, що виключають злочинність діяння. З огляду на події, що відбувалися на Київщині, Харківщині, Херсонщині, численні повідомлення про викрадення, катування, депортацію, інші злочини проти цивільного населення, страти військовополонених, тощо неможливо не враховувати рівень психологічного насильства, якого зазнають громадяни України на тимчасово окупованих територіях. Отже, здійснювати притягнення за вчинення діянь, законодавчо визначених як колабораціонізм, можливо лише у тому випадку, якщо відмова від співпраці не могла потягнути загрозу життю чи завдати шкоди самій особі чи її близьким.

Водночас варто відмітити усвідомлення на сьогодні законодавцем наявності більшості із описаних вище проблем та позитивні

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

законотворчі кроки у напрямку вирішення деяких із них.

Так, на розгляд до Верховної Ради України наразі внесено низку законопроектів про внесення змін, зокрема до Кримінального кодексу України, щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність (реєстр. №№ 7223 від 28.03.2022, 7329 від 29.04.2023, 7570 від 20.07.2022, 7647 від 08.08.2022, 8077 від 26.09.2022, 8301 від 23.12.2022, 8301-1 від 05.01.2023, 10136 від 09.10.2023, 10136-1 від 24.10.2023).

Однак, запропоновані ними шляхи удосконалення кримінального закону передбачають лише окремі точкові зміни до відповідних статей КК України, що покликані фрагментарно підправити деякі з описаних недоліків цих норм або ж ще більше розширити коло кримінально караних діянь, віднесених до колабораційної діяльності.

Для прикладу, згаданими проектами пропонується додатково криміналізувати перебування громадянина України у громадянстві (підданстві) іншої держави, яка здійснює збройну агресію проти України, здійснення незалежної професійної діяльності (надання послуг адвоката, аудитора, оцінювача, експерта, арбітражного керуючого, приватного виконавця, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді, а також виконання повноважень нотаріуса або державного реєстратора чи суб'єкта державної реєстрації прав) у взаємодії з окупаційною адміністрацією держави-агресора, реалізацію стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти.

Втім, такі зміни не узгоджуються з наведеними вище критеріями відповідності європейським стандартам у сфері регулювання колабораціонізму.

Окремими проектами здійснено спробу відмежувати деякі види колабораційної діяльності від державної зради шляхом застосування у диспозиціях статей 111¹, 111² КК України конструкції «за відсутності ознак державної

зради». Але такі пропозиції вносять ще більше неясності в процес кваліфікації відповідних діянь.

Виважений системний підхід, що передбачав би розробку і впровадження цілісної концепції державного регулювання питання колабораціонізму, як і раніше, відсутній.

В частині потенційної криміналізації реалізації стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти та здійснення незалежної професійної діяльності (реєстр. № 10136 від 09.10.2023) слід зазначити, що тут слід було б чітко окреслити об'єкт кримінально-правової охорони. Специфіка колабораціонізму полягає у тому, що суб'єктом відповідного правопорушення може бути виключно громадянин України. Тобто, в контексті реалізації стандартів освіти йдеться про українських вчителів, які залишилися на тимчасово окупованих територіях і продовжують викладати українським дітям. На сайті Центру українського спротиву⁶ є інформація, що «окупаційні адміністрації звернулись до москви з проханням вислати більше «педагогів» для роботи в окупаційних школах. Окупанти продовжують політику геноциду української нації на ТОТ, зокрема шляхом зміни самоідентифікації дітей». У зв'язку з наведеним виникає питання, якщо криміналізується реалізація стандартів освіти держави-агресора для українських вчителів, при цьому відсутнє переслідування за аналогічні діяння російських вчителів: яку саме соціальну цінність захищає така норма? Запроваджена таким чином заборона українським громадянам здійснювати освітню діяльність на окупованих територіях по суті позбавляє інших українських громадян на тій же території отримувати хоч якісь знання. Крім соціально-політичних дисциплін існують ще алгебра, геометрія, хімія, фізика тощо. Подібне обмеження не відповідає взятим Україною міжнародно-правовим зобов'язанням, а сам факт такої криміналізації провокує ще більший наплив громадян країни-окупанта, і відповідно збільшення їх

⁶ Окупаційні адміністрації просять москву прислати більше «педагогів» на ТОТ. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/okupatsijni-administratsiyi-prosyat-moskvu-pryslaty-bilshe-pedagogiv-na-tot/>

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

впливу на основні сфери суспільного життя. Аналогічні аргументи стосуються і криміналізації здійснення незалежної професійної діяльності.

З урахуванням наведеного, можна зробити висновок, що переслідування здійснення пропаганди в закладах освіти працівниками педагогічної сфери – це про захист інтересів держави. Введення кримінально-правової репресії за реалізацію стандартів освіти держави-агресора – це скоріше про обмеження доступу дітей, що проживають на окупованій території і не мають можливості виїхати звідти, до мінімальних освітніх послуг, про переслідування громадян України на основі їх професійної приналежності державою, що свого часу не змогла забезпечити їм належний захист (переслідування вимушеного, побутового колабораціонізму).

Те саме стосується організації чи провадження господарської діяльності або здійснення незалежної професійної діяльності – необхідно, щоб хоч хтось зберігав мінімальний економічний потенціал територій, виробничі ресурси тощо. Тут важливо розмежовувати співпрацю з метою завдання шкоди Україні і співпрацю з метою забезпечення належного рівня життя (а в умовах війни – мінімального), як це гарантується Конституцією України та міжнародними документами. Адже кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (стаття 48 Конституції України, стаття 11 **Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права**).

Якщо особа не здійснює явної активної підтримки держави-агресора, її дії не спрямовані на завдання шкоди державі, чиї території окуповано, або її співвітчизникам на ґрунті їх національної чи ідеологічної приналежності, для чого і на підставі чого її піддавати кримінальному переслідуванню?

Обмеження обсягу кримінально-караних діянь за колом осіб вимагають також результати аналізу процесуальної спроможності

системи кримінальної юстиції. Так, відповідно до даних статистичної звітності до 2012 р., кількість заяв і повідомлень про злочини сягала близько 3 млн. одиниць на рік. Водночас кількість відкритих справ коливалася на рівні 500 тис. одиниць. Після 2012 р. кількість відкритих проваджень щороку становила близько 500 тис. одиниць із тенденцією до скорочення. Протягом 2020-2022 рр. їх кількість становила всього близько 350 тис. проваджень щороку. Ці цифри означають не скорочення рівня злочинності. Вони означають скорочення пропускну здатності системи кримінальної юстиції⁷.

За тотальної криміналізації діянь населення на тимчасово окупованих територіях, кількість кримінальних проваджень повинна збільшитись в рази, проте за відсутності в системі кримінальної юстиції належних ресурсів, боротьба з колабораціонізмом може перетворитися в обслуговування статистичної звітності, коли пріоритетними будуть провадження про факти підтримки країни-агресора в соціальних мережах, водночас продовжувані чи системні правопорушення, як більш складні для доказування, залишатимуться поза увагою як безперспективні.

З огляду на наведене в частині визначення основних вимог до законодавства про відповідальність за колабораційну діяльність можна зробити такі висновки:

— з аналізу нинішнього кримінально-правового регулювання колабораціонізму вбачаються такі його недоліки, як «розмитість» формулювань ознак об'єктивної сторони відповідних злочинів, відсутність законодавчого визначення окремих термінів і понять, а також наявність у КК України інших складів злочинів, що мають спільні, а подекуди й зовсім тотожні (однакові за змістом) ознаки з діяннями, визначеними на сьогодні законодавцем як колабораційна діяльність;

— найпершою вимогою до законодавства про колабораціонізм має бути вимога повноти, ясності та передбачуваності, коли особа

⁷Тубелець О. С. Реалізація кримінально-правової політики України шляхом застосування кримінального закону : монографія. Київ : Парлам. вид-во, 2021. 424 с. с. 102

на основі існуючих законодавчих положень може зробити висновки про межі допустимої правомірної, а також протиправної поведінки і прогнозувати негативні наслідки для себе;

— з точки зору суспільної небезпечності таке діяння не може бути одиничним, випадковим, безсистемним. Шкоду суспільним відносинам у сфері охорони державної безпеки

з урахуванням феномена колабораціонізму можуть спричиняти системні, підготовлені, сплановані діяння;

— таке діяння має бути очевидно протиправним, тобто з точки зору законодавчої техніки формулювання положень законодавства воно не повинно визнаватися бажаним, допустимим чи заохочуваним у відповідних регулятивних актах.

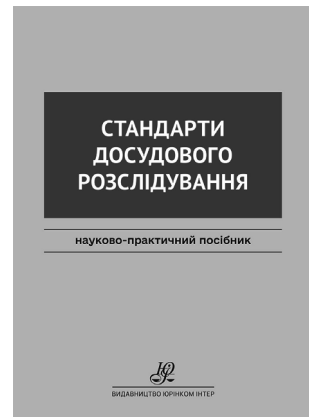
Стандарти досудового розслідування: наук.-практ. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 256 с.

ISBN 978-966-667-828-0

Стандарти досудового розслідування являють собою розробку універсального додатку до Кримінального процесуального кодексу України, що відповідає міжнародним стандартам здійснення процесуальних дій на певній стадії кримінального процесу. Стандарти стосуються складання процесуальних документів, функціональних обов'язків учасників досудового розслідування, збирання доказів та їх обґрунтування, застосування запобіжних засобів, затримання підозрюваної особи, а також стандартів закінчення досудового розслідування. Важливою є розробка питань застосування зазначених стандартів в умовах воєнного стану.

Застосування стандартів поліпшить взаємодію слідчого (детектива) і прокурора, сприятиме належному функціонуванню інституту слідчого судді. Стандарти мають мету чіткого розподілу ролей та функцій професійних учасників кримінального провадження.

Книга стане корисним інструментом використання КПК в частині досудового розслідування, додержання законності процесуальної діяльності, адже у них закладено обґрунтований підхід до застосування КПК, що одночасно враховує потребу в ефективному досудовому розслідуванні та необхідність забезпечувати права людини в кримінальному провадженні.

УДК 340

DOI 10.37749/2308-9639-2023-11(251)-2

В. С. Ковальський, доктор юридичних наук,
професор кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України

ФУНКЦІЇ ПРАВА В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ ДІЙНОСТІ: ПОЯСНЕННЯ ТА РОЗУМІННЯ

Функції права є похідними від правової дійсності. Остання є об'єктивною категорією. Вона передбачає єдність самоорганізуючої, правоохоронної та праворегулятивної систем, що складають єдиний механізм функціонування правових норм та інституцій.

Ключові слова: функції права, правова дійсність, соціальні нормативи.

У сучасних умовах існує нагальна потреба зупинитися на деяких характеристиках правової дійсності або правової реальності. Суперечливість та дійсна складність цієї живої категорії права загострилась як ніколи раніше. Як відомо поняття «правова реальність» позначає автономний світ права, що вміщує логіку законів, функціонування правових норм та розвиток відповідних правових конструкцій, тобто усе те, що зв'язує право в єдине ціле [1].

Правова реальність складає феноменальну якість права, яка є незалежною від нашої волі, бажань, передбачень. Врешті решт існують інтереси та свободи певних категорій громадян, які охороняються законом, і з якими суспільство не може не рахуватися. В той же час держава має регулювати правові відносини ефективно, не викликаючи загострених та суспільних ускладнень. Надія на громадянський мир має бути основним та передбачуваним результатом правового регулювання та охорони соціальних відносин. Прихильники соціологічної теорії права, що долучилися до розробки концепції правової реальності (С. Максимов, О. Петришин та інші) чудово розуміли, що мають існувати та постійно впливати на зовнішній світ системні правові феномени, які будуть актуальними

завжди. Зокрема це те, що у даному випадку нас цікавить, а саме: самоорганізуюча, правоохоронна та праворегулятивна системи, які складають єдиний механізм функціонування правових норм та інституцій.

За останні 30 років змінилася наша судова система, певною мірою досягли розвитку правоохоронні органи, органи прокуратури, інші правозастосовні органи. Проте кардинальних змін зазнала наша правова свідомість, яка, як детермінуюча система, стала більш залежною від правової ментальності українського суспільства. Так, на зміну міжконфесійним та міжсоціальним «розборкам» – виникли стандартні рішення судових органів, які хоча із запізненням, але починають виконуватися; функції права, власне правові завдання та юридичні практики, більше спрямовані у бік здорового глузду, на захист загальносуспільних, а не виключно корпоративних або бюрократичних інтересів. Зрештою це призвело до виникнення пріоритету поваги людської гідності, що відображено в чинному Основному законі [2].

В Україні відбувається зміна у вирішенні питань відомчого та загальнодержавного розуміння законності на користь загальнодержавного інтересу, на користь принципу верховенства права. Особливо це стало

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

помітним з набранням чинності низки законів, зокрема «Про доступ до публічної інформації», змін у процесуальних кодексах (КАСУ, КПК, ЦПК, ГПК) тощо.

Поняття функцій права є похідним від правової реальності, хоча остання здається чимось зовнішнім по відношенню до людини, до суб'єкта правових відносин. Насправді, суб'єкт правових відносин — власне сама людина, має бути в центрі певних правових застосувань, критичного праворозуміння, правових рефлексій, правової інформації, правових реалій. Адже для пересічної людини більше значення мають не стільки норми, інститути або правові відносини, у яких вона є звичайним суб'єктом, а сенс та сутність права, те, що ми називаємо правовою ментальністю. Тому оволодіння правом стає його осмислення, надійність, сталість функцій та принципів права, незмінність правових позицій та стабільність судових рішень. Право перетворюється у інтереси, які охороняє закон, правомірні прагнення людини. При цьому у цих прагненнях можуть бути реально присутні або трансформовані різні пласти та формати правової реальності. Скажімо, ми говоримо про захист прав довічно засуджених, про примусове харчування осіб, які перебувають у неволі, про перехід на загальне цивільно-правове регулювання приватних та публічних відносин. У всіх цих випадках центральне місце займають права та свободи людини, що у сукупності охоплюють її конституційні обов'язки, правові цінності.

Політика наближення кардинальних змін не завжди веде до успіху у тих чи інших правових середовищах та осередках, у яких можуть мати місце і суспільно-потрібні правові моделі, і схеми радянської доби, і агресивні ознаки антисуспільних субкультур. Як зазначають автори 5-ти томного видання «Правова система України: історія, стан та перспективи», питання правового регулювання та правової системи сьогодні мають такий рівень, який дозволяє посылатися на одні й ті самі положення та принципи для діаметрально протилежних тверджень, що є недопустимим

і викликає відповідне ставлення суспільства до права [3].

З правовою реальністю певним чином межує поняття «живе право», яке було, як відомо, вперше запроваджено австрійським правознавцем Е. Ерліхом (1862-1922), який у своїй роботі «Основи соціології права» (1913 р.), обґрунтував теорію «живого права». У даній теорії, що найближче межує з поняттям сучасного розуміння функцій права, Е. Ерліх акцентував увагу на правовому плюралізмі, розширенні особистої свободи, автономності судової та адміністративної правотворчості. Вихідна засада живого права полягає поза законодавством, юриспруденцією, судовою практикою. Вона знаходиться у суспільстві, вчинках, суспільних відносинах, які все ж потребують юридичного забезпечення. Джерело пізнання права, на його думку, знаходилося безпосередньо у вчинках, звичаях, документах конкретного здійснення права (договорах, заповітах, угодах тощо). Е. Ерліх поставив питання про необхідність системного і функціонального вивчення реалізації права, його взаємозв'язку із суспільством, зумовленості права фактичними, громадськими, зокрема економічними господарськими відносинами. З огляду на сучасне розуміння, така методологія вимагала перегляду поняття права.

Тому сучасні вчені-соціологи розпочали активно вивчати право в контексті мережі конкретних правовідносин, а не лише в аспекті одержавлення права, його відірваності від реальних проблем, в аспекті функціонування вказівок та формалізованих розпоряджень. Немає нічого дивного, що право втілюється у текстах законів, актуальних нормативних положеннях. Проте існує сутнісне розходження між правом, яке виражене у законі (позитивним правом) та соціальними нормативами, чинними в якості практичного, ментального досвіду. В таких нормах втілюється внутрішній порядок співпраці людських спільнот (сім'ї, корпорації, товариств, громадських об'єднань, спілок тощо). Тому потрібно розуміти функціональне призначення права, яке бажано бачити, зокрема

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

в структурі суспільстві, в його виокремлених структурах, що не включені в державні інституції. Джерела функцій права ми маємо виокремити у сутності та призначенні права, яке обумовлює активність у громадських спільнотах.

Дійсно, з історичної точки зору, у будь-якому суспільстві виникає й існує порядок відносин, що є неадекватним «наказовому» праву. Кожна людська спільнота живе за угодами, статутами, звичаями цих спільнот. Тому звичаєве право має завжди бути на порядку денному. Кожна корпорація, товариство, їх об'єднання мають зносини, структуру, порядок виникнення, перетворення та зникнення. Подібна констатація практично підводить нас до думки, що будь-які цивільні та торговельні зносини можуть не надавати можливості локалізації конфліктів, убезпечення цих спільнот. Проте наявна практика застосування таких звичаїв відіграє роль правових фактів, які вимагають реалізації правових функцій. Загалом функції права відіграють найбільш активну роль у правовій реальності. Вони розкривають складну взаємодію напрямів впливу права на соціум, соціальні об'єкти і тому стають найбільш дієвими компонентами ефективності права, компонентів його системи¹. У функціях права відображуються потреби суспільного

розвитку, адже вони є наслідком законодавчої політики і концентрують у собі ці потреби, трансформуючи дані потреби у позитивне право, публічні обов'язки, суспільні інтереси. Змінюються, збільшуються суспільні інтереси — змінюються та розширюються функції права. І навпаки, зменшуються ці потреби — це відбивається і у функціях права, про що свідчить, наприклад, історичний досвід побудови соціалізму і комунізму в окремо взятій країні.²

Безперечно, за історичний проміжок часу побудови правової держави в Україні, відбувся перехід від статичного розуміння функцій права до динамічного, тобто від однобічного (командного) до їх дихотомічного (соціально-ціннісного) розуміння. Тому, на нашу думку, у сучасних умовах доцільно об'єднувати функції права подвійним визначенням, як наприклад: функція організаційна та інтегративна (організаційно-інтегративна), інформаційна та комунікативна (інформаційно-комунікативна), соціальна та економічна (соціально-економічна), культурна та виховна (культурно-виховна), аксіологічна та регулятивна (регулятивно-аксіологічна), охоронна та захисна.³ Один компонент функції має відображати її стабільність, інший — динаміку, змінність відповідно до суспільно-правового розвитку.

¹ В точному розумінні правова система представляє цілісну єдність правових актів і норм національного права, поділених на основі внутрішнього узгодження на частини (правові інститути і галузі), які, відповідно до предмету і методу правового регулювання, пов'язані поміж собою ієрархічними і координаційними зв'язками та мають своїм центром правові принципи, що в концентрованому вигляді виражають сутність, ціль, основні завдання та функції права (див. електронний ресурс: [http://ru.wikipedia.org/Правова система](http://ru.wikipedia.org/Правова_система)). Додамо, що правова система включає також інформаційно-правовий простір, який має як зовнішній так і внутрішній напрями детермінації, історичні, етнічні та культурні особливості існування; структурно така система включає такі важливі компоненти як законодавство, правозастосування, правосвідомість, базові відносини, які стабілізують, упорядковують та охороняють суспільний лад, правовий порядок, інтереси суспільства та людини

² За радянських часів, як відомо, дія правових норм підкріплювалася силою політичних норм, тобто право як загальнолюдська цінність перетворювалося на право більшості; командно-адміністративна система підміняла правову систему, а охоронна функція права набувала надзвичайного примусового значення. Див. Ковальський В. С. Охоронна функція права К.: Юрінком Інтер, 2010. с. 336

³ Потрібно зазначити, що до розуміння такого визначення функцій дійшли визначні юристи-вчені часів перебудови. Див. Правовая система социализма. Функционирование и развитие : в 2 кн. / отв. ред. А. М. Васильев. М. : Юридическая литература, 1987 Кн. 2. с. 327

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Так, соціальний розвиток вимагає втілення у соціальне право певної організаційно-об'єднаної структури, що охоплює значну частину права, яким керується громадянське суспільство. Цим правом охоплені норми різноманітних людських стосунків, які існують у таких формах співжиття, як сім'я, товариства, громади тощо. До реальних характеристик права у сучасних умовах необхідно відносити і його ментальне усвідомлення, тобто загальне розуміння необхідності певної норми, регулювання та характерного примусу права. Тому мусимо звернутися до вчення Е. Ерліха, якій визнавав факт усвідомлення правової норми, що отримало назву «теорія визнання», порівняно з відмінними теоріями примусу. Це є його важливою рисою людиноцентричного розуміння права.

У правовій науці функція права визначається як соціальна роль права (держави) спрямовано діяти у макро- або мікросередовищі, тобто встановлювати соціальні відносини, надавати їм правового визначення, привносити певну інформацію у соціальні контакти. Функції права, зокрема, тлумачаться як об'єктивно визначені основні напрями правового впливу щодо певного об'єкту, визначаючи види діяльності (політичної, громадської, правомірної, протиправної, ризикованої, небезпечної тощо), статус особи (компетенційний, професійний, діловий тощо), суспільну свідомість (активну, пасивну, деградовану тощо), правові режими об'єктів регулювання тощо.

Тому важливим є виокремлення певних критеріїв класифікації функцій (наприклад, за суб'єктом, об'єктом, способами, засобами та формами реалізації). Так, розрізняють загальнодержавні функції (політична, соціальна, економічна, культурна, ідеологічна, екологічна тощо), функції окремих типів держав, зокрема владні (законодавча, виконавча, судова), основні (політична, економічна, фінансова, культурна, ідеологічна) та додаткові (інформаційна, інтегративна, прогностична, програмна), зовнішні та внутрішні функції держави. Функції права поширюються на суспільні відносини; вони визначають і,

водночас, визначаються соціальним призначенням права в різних сферах суспільного життя [3]. При цьому розрізняють функції права загальносоціальні (політична, економічна, соціальна, ідеологічна) та спеціальні (регулятивна, охоронна, установча, інформаційна).

Функції права реалізуються через систему права, зокрема через галузі, інститути, норми, договори, прецеденти, а також через акти застосування права чи шляхом відповідної діяльності органів державної влади [4]. У свою чергу, реалізація функцій права може здійснюватися зовні у певній історичній формі, соціальне значення якої також має різні складові. Так, охоронна функція права має кілька складових, одна з яких, зокрема, визначає її належність до правоохоронної системи (кари, примусу, обмежень), інша — до правового статусу особи, захисту від охоронного (карного, примусового) впливу, третя — до запобіжного напряму функціонування права. Тому в складі охоронної функції права треба структурно розрізняти, зокрема, карально-репресивну, карально-обвинувальну, захисну, запобіжну форми реалізації цієї функції права.

Поняття «функція права» передбачає філософське, загально-правове та галузеве трактування. Так, філософське трактування функції права спирається на опосередкування категоріями узагальнюючого змісту, якими є світоглядні, ідейні, соціологічні категорії («сєнс права», «справедливість права», «моральність права», «образ права») тощо. При цьому треба враховувати, що залишаються нез'ясованими багато питань, вирішення яких мало б формувати синтезовані знання щодо типів праворозуміння, стратегічних державотворчих рішень, інтегрованого розуміння функцій права. Загально-правове трактування функцій права вимагає їх прочитання в контексті категорій «примусове право», «регулятивне право», «обмежувальне право», «звичаєве право» тощо.

Галузеве трактування, зокрема охоронної функції права стосується конкретних понять та визначень, поняття «правові обмеження»,

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

«охорона права», «захист права», «склад правопорушення». Так, понятійний склад утворюють, наприклад, такі взаємопов'язані поняття, як «правова поведінка», «правомірна поведінка», «протиправна поведінка», «правопорушення», «злочин», «порушення авторського права і суміжних прав», «кваліфіковане порушення авторського права і суміжних прав» тощо. Тут, як зазначає М. І. Панов, простежується чітка закономірність: із зменшенням обсягу поняття збільшується кількість елементів, що створюють його зміст. Однак виявляється й інша закономірність: поняття менш загального рівня узагальнення мають містити елементи поняття високого рівня узагальнення. У цьому, власне, і полягає вияв методологічного аспекту формування правових понять і понятійних складових юридичної науки. Порушення цієї логіко-гносеологічної процедури призведе до помилок не тільки при побудові системи понять у будь-якій з юридичних наук, а і до помилок у правотворчості [5].

У сучасній юриспруденції розроблені концепції функцій, що базуються на розмежуванні права і закону, на категоріях «легізм», «юснатуралізм», «правовий лібертарізм» [6], на інтегральній класифікації права, започаткована, зокрема, і категорія «правова реальність» [7]. Слід погодитися з філософом С. І. Максимовим у тому, що в будь-якому підході є як сильні, так і слабкі сторони, як можливості, так і межі в загальному розумінні права [8]. Так, він досить чітко, на нашу думку, розкриває складність і рухливість розуміння реальності права. По-перше, це — правовий позитивізм, який акцентується на зовнішньому боці правової реальності, сукупності правових норм, забезпечених примусовою силою держави. По-друге, це — правовий об'єктивізм, що базується на соціальній обумовленості права, його вкоріненості у соціальне життя. По-третє, це — правовий суб'єктивізм, в якому дістає вияв ідеалістично-моральна інтерпретація права, що розкриває активну роль суб'єкта права. По-четверте, це — правова інтерсуб'єктність, яка базується на змістовому значенні права, його незмінних силі

та авторитеті в процесі взаємодії суб'єктів права, їх комунікації, та узгодженні власної позиції, з позицією іншої сторони або сторін. Загалом, правові положення, згідно з якими суди вирішують правові спори, виникають через недосконалість, неповноту «організаційного права», його нездатність розв'язати виражені суперечливими інтересами конфлікти, врегулювати нові ситуації. Судові рішення впливають не лише на спірні відносини, але на загальний порядок суспільства. Вони, на відміну від «організаційного права», спрямовані на «мирне впорядкування», вирішення спорів.

Таким чином, йдеться про категорії, в яких у певній єдності відображено соціальне призначення правового регулювання (з нього випливають завдання) і метод регулювання (він визначається предметом і завданнями регулювання).

Безперечно, розкриття змісту функції права, виходячи з його зовнішнього боку (зокрема методу правового регулювання) є концентрованим вираженням позитивістського трактування функції права, з чим погодитися навряд чи можливо. Більш сучасні підходи до трактування функції права, на наш погляд, мають діставати свій вияв у інтерсуб'єктному підході, в якому втілюється роль функції права обумовлювати взаємодію у певному соціумі, інтегрувати соціальні відносини, позиції, інтереси у певній правовій ментальності людини.

Вплив права на соціальні відносини є об'єктивним процесом, який у контексті функції права локалізує взаємодію суб'єктів права; вона концентрується у ментальній готовності етносу (соціальної групи, колективу, корпоративної спільноти тощо) до певного правового порядку. Існує припущення, що в системі функцій права, поряд з юридичними і соціальними функціями, слід вирізняти онтологічні функції, тобто роль права у бутті, його вплив на буття, який здійснюється опосередковано через діяльність людей.

Тобто, центр ваги розвитку права у наш час є не лише і не стільки в розвитку законодавства, в юриспруденції, а в зрілому стані

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

самому суспільству. Отже живе право характеризується: по-перше, соціоцентричністю – визнання соціуму «центром розвитку права». По-друге, емпіричністю (зокрема емпіричність його досліджень) та історичністю (знання історії права, закономірностей його еволюції) як засади обґрунтування висновків, зокрема соціальності права. По-третє, консервативністю (чим до речі відзначався світогляд самого Е. Ерліха), орієнтованістю на збереження традицій, усталеностей, вироблених суспільством, відображене у поміркованості його думки.

Тому змушені звернутися до ілюстрації певних судових рішень. 1 листопада 2012 р. Київський апеляційний адміністративний суд відхилив скаргу Міністерства юстиції України у справі за позовом юриста Інституту Медіа Права Ольги Сушко. Про це повідомили в Інституті Медіа Права. Раніше був поданий запит до Мін'юсту щодо отримання копій штатних розписів двох підрозділів міністерства. Міністерство юстиції відмовило у наданні цих документів, стверджуючи, що вони містять конфіденційну інформацію про працівників, а саме відомості про розмір посадового окладу.

Суд першої інстанції визнав дії міністерства неправомірними, і зобов'язав надати запитовані документи. При цьому було встановлено, що інформація про посадові оклади стосується розпорядження бюджетними коштами і не може бути обмежена в доступі. Тим не менше, відповідач подав апеляцію на це рішення і в апеляційній скарзі вказав, що суд не уповноважений зобов'язувати Міністерство юстиції України надати запитувачу копії документів. Це спростовується положеннями статті 162 Кодексу адміністративного судочинства, у якій прямо сказано, що суд може зобов'язати відповідача вчинити певні дії. При цьому надання копій документів на запит — це саме та дія, яку повинен вчинити розпорядник, якщо інформація у документах є відкритою.

Окрім того, міністерство стверджувало, що документи, які містять розміри окладів його посадовців, не є публічною

інформацією, бо вони не створені суб'єктом владних повноважень. При цьому відповідач не заперечив, що він володіє цим документом, і не взяв до уваги, що за Законом України «Про доступ до публічної інформації» публічною вважається також інформація, яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень. Тепер Міністерство юстиції України вже вдруге зобов'язане судом надати копії своїх штатних розписів.

Сучасні уявлення про функції права корінними уходять у моральні людські якості, у свободу і її обмеження, у відносини держави з суспільством і особою. В організацію боротьби зі злочинністю, врешті-решт. Справедливо регулюючи відносини, держава їх охороняє, але охороняючи такі відносини чи держава стверджує справедливість, обмежуючи доступ до публічної інформації, зокрема? Де тут істина і в чому полягає справедливість?

Потрібно нагадати мудре слово, сказане англійським юристом Бенджаміном Дізраелі, що істина — це справедливість у дійсності. Тому, говорячи про функції права, ми вправі вести мову про відповідальність держави та межі її впливу на соціальне життя, співіснування з громадянським суспільством. Саме тут приховані суперечності між соціальними і правовими вимогами, між примусом і свободою, між відірваністю держави від людини і її намаганням будь-яким способом утримати громадянський мир в країні. Справедливим тут є те, що держава має не нашкодити своїм громадянам.

Свого часу намагання можновладців захистити себе перед вищою владою викликало напругу між президентом і судом. Війна між президентською і судовою гілками влади, що розпочалася за часів каденції Віктора Ющенка, припинилася за час «владарювання» Віктора Януковича. Але чи стали суди більш справедливими у своїх рішеннях, тобто чи працюють вони на громадянський мир, на правовий порядок або ж на інші цінності, які нам не відомі? Судове вирішення справ Степана Бандери, Романа Шухевича з позбавлення їх звання Героя України стає прикладом того, як за допомогою певних юридичних

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

засобів, заборон зокрема (а отже за використання охоронної функції права) ховається у «глухий кут» розв'язання питань соціальної та історичної справедливості, схиляється на певний бік юридична думка, яка стала раптом послухною, лагідною.

У перехідних умовах від керованої демократії до демократії плюралістичної здійснюється формування того громадянського суспільства, у якому з'являються нові інтереси і права, які потребують захисту та охорони. Але саме в цей час розшарування населення відбувається як за моральними, ідеологічними, політичними, так і за ментальними критеріями. І кожен громадянин, незважаючи на те, де він мешкає — в Одесі чи Львові, яку роль виконує (у тому числі й негативну стосовно держави і суспільства), він лишається в межах того самого правового простору, що і саме суспільство. Тому функції держави і правоохоронні органи мають бути деполітизовані і контрольовані з тим, аби вони не перетворилися на бюрократичне відомство й не стали на бік будь-якої спільноти або відомства, які реалізують або захищають квазідержавний інтерес.

Як відомо, охорона права має подвійну сутність. З одного боку, в ній закріплюється і захищається свобода, а з іншого — ця свобода і вибір обмежуються. Тому, як це не дивно звучить, але відмовляючи законному інтересові історичної особи Степана Бандери у званні Героя України із-за того, що він не є громадянином України, судова система юридично принизила в очах соціуму й інших видатних

українців, які отримали це звання посмертно, а отже вони також не були громадянами України. Це, як відомо, співак і композитор Володимир Івасюк, поет Василь Стус, воїн-переможець, що підняв стяг перемоги над рейхстагом Олексій Берест, поборник народної демократії Августин Волошин та інші відомі постаті. Чи не забагато справедливості ми очікуємо від судової влади, адже вона діє в межах певної юрисдикції і більше за те, чого надає ця юрисдикція, зробити не може. Ймовірно охорона права не збігається з захистом права, яке відновлюється лише за конкретною процесуальною вимогою.

Висновок. Держава має відповідати перед людиною за свою діяльність. Охорона та захист прав і свобод людини, її законних інтересів є головним обов'язком держави і вона не може перекладати свою відповідальність на державні або уповноважені нею органи, або на службових осіб цих органів.

Отже функції права, охоронна зокрема, вмщують стільки суперечностей, скільки має саме право і його застосовники. Не більше, але й не менше. До цього можна додати, що «вибіркова юстиція» (термін, яким нагородила юридична Європа юридичну Україну) руйнує і саму охорону права і мабуть саме право взагалі. Про це треба пам'ятати, бо інакше юридична діяльність, як і сама права система, перетворяться на будмайданчик, де рахуватимуть кількість покладених у стос розглянутих справ, а не якість охорони та захисту прав людини, стан громадянського суспільства.

Список використаної літератури

1. Максимов С. И. «Правовая реальность: опыт философского осмысления: монография. Харьков. Право, 2002. с. 47.
2. Конституція України. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закладів/М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко [та ін.]; за ред. В. М. Цвіка, О. В. Петришина. Х.: Право, 2009. с. 157.
4. Юридична енциклопедія: в 6 т./редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. К.: Українська енциклопедія, 2004. Т. 6. с. 312—317.

5. Див. 271. Панов М. І. Методологічні проблеми формування понятійного апарату правової науки/М. І. Панов//Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. ; за заг. ред. В. М. Цвіка, О. В. Петришина. Х. Право, 2008. Т. 1. с. 109—129.

6. Нерсисянц В. С. Юриспруденція. Введение в курс общей теории права и государства/В. С. Нерсисянц, М. НОРМА-ИНФРА, 1999. с. 24—45.

7. Бачинин В. А. Філософія права: підруч. для юрид. спец. вищих навч. закладів/В. А.Бачинин, В. С. Журавський, М. І. Панов. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 472 с.

8. Максимов С. І. Філософія права: сучасні інтерпретації: вибр. праці: статті, аналіт. огляди, переклади (2003—2010)/С. І. Максимов. Х.: Право, 2010. с. 72—99.

References

1. Maksimov S.I. Legal reality: the experience of philosophical thinking: monograph. Kharkov. Pravo, 2002. P. 47.

2. Constitution of Ukraine. Electronic resource: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. The general theory of the state and law: sublecture. for students law higher education institutions/M. V. Tsvik, O. V. Petryshyn, L. V. Avramenko [and others]; under the editorship V. M. Tsvika, O. V. Petryshyn. Kh.: Pravo, 2009. p. 157.

4. Legal encyclopedia: in 6 volumes/edited by: Yu. S. Shemshuchenko (chief editor) [etc.]. K.: Ukrainian Encyclopedia, 2004. Т. 6. С. 312—317.

5. See 271. Panov M. I. Methodological problems of forming the conceptual apparatus of legal science/M. I. Panov//Legal system of Ukraine: history, state and prospects: in 5 volumes; in general ed. V. M. Tsvika, O. V. Petryshyn. Kh. Pravo, 2008. Volume 1. Pages 109-129.

6. Nersesyants V. S. Jurisprudence. Introduction to the course of the general theory of law and state/V. S. Nersesyants. M. NORMA-INFRA, 1999. p. 24-45.

7. Bachinin V. A. Philosophy of law: textbook. for lawyers special higher education institutions/V. A. Bachynin, V. S. Zhuravskiy, M. I. Mr. K.: «In Yure» Publishing House, 2003. 472 p.

8. Maksimov S. I. Philosophy of law: modern interpretations: selection. works: articles, analyst. reviews, translations (2003—2010)/S. I. Maksimov. Kh.: Pravo, 2010. P. 72—99.

Kovalskiy V. S. Functions of law in the context of legal activity: explanation and understanding. *The functions of law are similar to those of legal activity. The rest is an objective category. It conveys the integrity of self-organizing, law enforcement and legal regulatory systems, which form a single mechanism for the functioning of legal norms and institutions.*

Keywords: functions of law, legal validity, social standards.

УДК 340

DOI 10.37749/2308-9639-2023-11(251)-3

П. П. Пацурківський,
студент IV курсу Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

СВОБОДА ЯК СОКРОВЕННА РЕАЛЬНОСТЬ ПРАВА: ДАВНЬОГРЕЦЬКА БУТТЄВА МАТРИЦЯ ПРАВА ОСОБИ НА ПРАВО

*«Головний і самий суттєвий зміст права
складають справедливість і свобода»
(Богдан Кістяківський «На захист права»)*

У статті розглядається недостатньо досліджене у вітчизняному правознавстві питання щодо буттєвої даності свободи у праві, її місця у правовій реальності на основі аналізу досвіду давньогрецької полісної цивілізації, у якій вперше в людській історії свобода права та свобода у праві досягли завершених зрілих форм.

Мета статті полягає у з'ясуванні субстантивних проявів (форм) реальності свободи як сокровенного сенсу права на прикладі давньогрецької буттєвої матриці права особи на право. У якості ключових пізнавальних інструментів дослідження було застосовано фундаментальну феноменологію Е. Гуссерля, фундаментальну онтологію М. Гайдеггера, соціальну онтологію П. Бергера та Т. Лукмана і онтологію соціальних фактів та соціальних інститутів Дж. Р. Серля.

У результаті дослідження автором було одержано такі основні результати. Свобода була атрибутивною давньогрецькому полісному праву. Онтологічно свобода полісного права передувала його справедливості, а ціннісно вона виступала у якостях його найвищого принципу – ти можеш та системоутворюючого ядра. Джерелом свободи у давньогрецькому полісному праві були вроджені та невідчужувані людські права громадян її полісів, передусім їх гідність. Змістова діалогічність свободи у давньогрецькому полісному праві найбільш концентровано втілилась у його буттєвій матриці права особи на право, відповідно до якої це право було діалектичною єдністю первісного домагання особи на своє право та вторинного прийняття цього домагання іншими особами. Квінтесенція діалогічності свободи у праві за критерієм його носіїв полягала в тому, що адресати первісного домагання особи на право були наділені такою ж свободою щодо його прийняття, як і адресант, тому воно було результатом як зіткнення, так і консенсусу їх модусів свободи. Темпоральний вимір свободи у давньогрецькому полісному праві проявлявся у тому, що кожен новий консенсуальний її вияв змінював попередній зміст права й утверджував до чергової такої зміни його новий реальний зміст.

Свобода права особи на право породила історично новий тип дії людини – її вчинки із принципу, згідно із правом. Яскравою ілюстрацією цього стали життя і смерть Сократа. Останнє стало закономірним наслідком Особистісної революції середини I тис. до н. е. Вона у вирішальній мірі допомогла давньогрецькій особистості зрозуміти власний обов'язок

перед собою, перед своєю гідністю та людською природою, що й уможливило в кінцевому підсумку винахід стародавніми греками формули право особи на право.

Ключові слова: правова матриця; буттєва даність права; право особи на право; свобода; реальність свободи у праві; діалогічність свободи у праві; свобода як найфундаментальніший принцип права.

Вступ. У філософській літературі резонно зауважується, що поняття **свободи** є однією з найбільш граничних і парадоксальних філософських категорій. Філософія не знає іншої такої проблеми, яка б сягала настільки далеко у метафізичну космічну височінь і водночас мала б настільки земне, практичне значення, як проблема свободи. Свобода незримо зшиває у собі непорушними узами такі несумісні, більше того – взаємовиключні явища дійсності, як детермінізм та індетермінізм, позитивну і негативну свободу, вільне волевиявлення і зумовленість людських вчинків та багато інших явищ. Свобода видається нам чимось найприроднішим, — резюмує один з найвідоміших сучасних дослідників свободи норвезький філософ Ларс Фр. Г. Свендсен, настільки очевидно вона є для розуміння людини і для відмежування нас від усіх тварин і в той же час вона щось надприродне в силу своєї незбагненності у її проявах [1, с. 15].

Свобода – одна з основоположних ідей європейської культури в цілому. Вона відображає таке відношення суб'єкта до його діянь, у межах якого саме він є їх визначальною причиною, а не будь-який інший чинник. Свобода надзвичайно чутлива до антропологічного контексту, його історичної еволюції та більш короткочасної ситуативної динаміки найтонших пластів соціальної матерії. В етимології сучасної української мови філософська категорія свобода тлумачиться як «можливість вияву суб'єктом своєї волі в умовах усвідомлення законів розвитку природи і суспільства» [2, с. 1300].

Видатний український філософ і правознавець початку ХХ ст. Богдан Кістяківський у своїй невеликій за обсягом, проте насиченій важливими світоглядними і методологічними положеннями статті «На захист права (Інтелігенція і правосвідомість)», оприлюдненій у

збірнику «Віхи» в 1909 р., резюмував: «Головний і самий суттєвий зміст права складають **справедливість і свобода**» [3, с. 3]. Саме в цьому він вбачав квінтесенцію права.

Якщо порівняти міру дослідженості у різних пізнавальних традиціях справедливості і свободи як сутностей права, то, на нашу думку, вони неспівмірні між собою. З проблематики права, як справедливості, наразі напрацьовано цілі еверести та монблани досліджень на паперових носіях, гігабіти гігабітів цифрової інформації. Одній людині навіть мізерної частки цього не опанувати за все життя. Про право як свободу такого не скажеш, хоча і в цій царині пізнання наявний цілий айсберг найрізноманітніших напрацьовань. Його верхівка постійно перебуває у науковому обігу, а інша його частина – «підводна» - залишається наразі мало затребуваною. Можливо, незрівнянно менша ступінь наукової дослідженості права як свободи і є одним з наслідків сокрovenності (прихованості) реальності свободи у праві? Принагідно зазначимо, що в сучасній українській мові етимологія терміну сокрovenний тлумачиться як: заповітний, найдорожчий; який дуже поціновується, бережеться і водночас прихований, утаємничений; до якого прагнуть, про якого мріють; улюблений [2, с. 1354]. Чи сокрovenність свободи у праві – наслідок кумулятивного впливу на неї як реальності деяких інших чинників?

Ступінь наукової розробки проблеми. Витоки найдавнішої і, як з'ясується згодом, найвпливовішої традиції пізнання основоположних суспільних, в тім числі і правових, зі свободою і справедливістю включно, явищ сягають ще Давньогрецької цивілізації. Це геніально «схопив» і виразив у своїй безсмертній «Державі» Платон. Ключова фабула цього твору, як відомо, зводиться до того, що

ПРАВА ЛЮДИНИ

Сократ і ще п'ятеро знаменитих греків – Глукон, Полемарх, Фрасімах, Адімант і Кефал ведуть дискусію про шляхи побудови досконалого суспільства, в якому б панували свобода, справедливість та інші чесноти. Прикметно, що «зодчі» цього «суспільства майбутнього» не переймаються питаннями вдосконалення держави, у якій вони уже живуть, а концентрують усі свої зусилля на творенні моделі уявної досконалої держави з «нуля», відповідно до їх власних уявлень про таку державу. Зокрема, вже на початку цих дискусій Сократ заявляє одному зі своїх співбесідників: «Ну ж бо, – кажу я, – **розпочнімо в думках побудову держави з самого початку**» (виділено мною, – П.П.) [4, 369 с]. На мові сучасної науки це означає, що давньогрецька пізнавальна традиція з моменту своєї появи віддала пріоритет у пізнанні суспільних феноменів не буттєвому, а аксіологічному підходові.

У сфері пізнання змісту і суті права, передусім свободи і справедливості у ньому, цей підхід як домінуючий пройшов крізь віки і тисячоліття. Саме він лежить в основі надзвичайної плюралістичності тлумачень свободи і справедливості у праві і щоразу ускладнює виокремлення із правової дійсності сокровенної реальності права. Ще Монтезк'є, розпочинаючи дискусію про свободу як явище дійсності, у дослідженні «Про дух законів» констатував, що жодне інше слово не має стількох різних значень, як слово **свобода** [5, с. 154]. У цьому ж ключі висловився в одній зі своїх промов Авраам Лінкольн, зазначивши, що «світ ніколи не мав добро-го визначення слова **свобода**... вживаючи це слово, не всі мають на увазі **одне і те ж саме**» [6; 7, с. 301f]. А один з найбільших фахівців ХХ ст. у царині знань про свободу Ісайя Берлін в його відомому есе «Дві концепції свободи» зауважив, що наявні понад двісті дефініцій слова **свобода** [8, с. 17]. Він зініціював цією статтею жваву і тривалу дискусію у Західному інтелектуальному середовищі щодо двох основних розумінь свободи – «позитивного» і «негативного», проте, за визнанням цілого ряду авторитетів у сфері пізнання свободи, суттєвого прирощення

знань про реальність свободи ця дискусія не принесла [9; 10; 11].

Нечисельні вітчизняні дослідження концепту свободи у праві в цілому також перебувають у руслі аксіологічного підходу до пізнання цього феномену [12; 13; 14]. Хіба що має чітко виражений акцент на пізнання деяких онтологічних вимірів свободи у праві стаття О. Панкевича [15].

Мета статті полягає у з'ясуванні субстантивних проявів (форм) реальності свободи як сокровенного сенсу права на прикладі давньогрецької буттєвої матриці **права особи на право**, яка вперше в людській історії проявилася у повній мірі в давньогрецькій полісній цивілізації.

У якості ключових **пізнавальних інструментів дослідження** було застосовано фундаментальну феноменологію Е. Гуссерля, фундаментальну онтологію М. Гайдеггера, соціальну онтологію П. Бергера та Т. Лукмана і онтологію соціальних фактів та соціальних інститутів Дж. Р. Серля.

Виклад основних результатів дослідження. 1. **Право особи на право – давньогрецька полісна матриця свободи як буттєвої даності.** Одним з найунікальніших винаходів людської цивілізації, який уже впродовж декількох тисячоліть продовжує справляти колосальний вплив на її історичний поступ та притягувати до себе пильну увагу найрізноманітніших пізнавальних традицій, виявилася давньогрецька правова матриця свободи як буттєвої даності. Квінтесенція цієї матриці полягає у праві особи на право, а місце її появи та триумфальної апробації цього соціального відкриття стала давньогрецька полісна цивілізація періоду її класичної зрілості. Свобода була укорінена у самій природі цієї цивілізації, стала її смисловим та ціннісним епіцентром.

К. Ясперс, один з найвідоміших філософів ХХ ст., пояснював унікальність природи цієї цивілізації темпоральним співпадінням виникнення **поліса як типу суспільства** із настанням **осьового часу** в людській історії як **виключно духовного явища**. Про найфундаментальніші історичні наслідки цього

ПРАВА ЛЮДИНИ

мультиплікаційного збігу у часі обидвох цивілізаційних процесів він, зокрема, писав: «**Великий поворот** відбувся в той період, коли, починаючи із VIII до н. е., в Греції з'явилася **свобода думки, свобода людей, свобода поліса**» [16, s. 49] як способу співбуття цих людей в соціумі. Тут же він зазначав, що «**поліс** заклав основу всього західного усвідомлення свободи – як реальності свободи, так і її ідей... Вона висвітлює всю нашу історію, з нею пов'язані усі домагання Заходу... Вільні протодержавні утворення конституювали грецький дух й утворили величезні можливості, але й водночас і небезпеки для людини. З тих пір у світі з'явилася можливість **свободи**» [16, s. 49].

Свободу думки (ідей) у давньогрецькій полісній цивілізації наразі найгрунтовніше дослідив німецький філософ минулого століття М. Гайдеггер. Ця проблема проходить крізь усю його творчість, проте найбільш концентрована, спеціальне її висвітлення вона знайшла у таких його працях, як: «Про сутність людської свободи. Вступ у філософію» [17], «Парменід» [18] і «Геракліт» [19]. Ключовими ідеями для цієї цивілізації, як наголошує М. Гайдеггер у «Парменіді», були **людина** та її **буття**. Ідея **людини**, в свою чергу, була атрибутивно пов'язана у давньогрецькій полісній цивілізації з ідеєю **мовлення, говоріння**. Саме тому М. Гайдеггер резюмував у «Парменіді», що «дарована долею здатність **мати слово**... є сутнісною відмінною особливістю людства, яке історично склалося як елінство» [18, s. 171].

Так само атрибутом ідеї **людини** була у давньогрецькій філософії ідея **логосу**. Нею зазвичай позначалася така єдність людської мови і мислення, яка сягає тотожності. Зокрема, А. Тихолаз наводить такі значення слова **логос** за часів Геракліта: «щось вимовлене, висловлене; 2) ідея, або сенс, зміст; 3) точка зору, думка, те, що мають на увазі, «в голові»; 4) підстава («на якій підставі»); 5) суть, реальний смисл; 6) міра; 7) співвідношення, пропорція; 8) загальний принцип або правило; 9) розумова здатність; 10) сутність чого-небудь...» [20, с. 35]. Така **контекстуальність логосу** примножувала свободу і можливості

людини-мовця. Вважається, що поняття **логос** ввів у давньогрецький філософський дискурс Геракліт. Він визначав його як закон буття стародавніх елінів.

Саме ідеям **людини** та її **буття** належала роль витоку і першоджерела для появи інших таких же простих і водночас фундаментальних понять, як **свобода, істина, боги** та **божественне, справедливість, право** та деякі інші. Стародавні греки пов'язували право виключно з людиною, яка не мислилась ними суб'єктом права (останнє поняття породила давньоримська античність), а його творцем. Вони виходили із спорідненості (однорядковості) ідей **правоти** (істинності) і **права**. Це уможливило їм конструювання і практичну апробацію, яка виявилася блискучою, такої парадигмальної матриці права, відповідно до якої воно є нерозривною єдністю первісного домагання особи на своє право задовільнити власні життєві потреби та прийняття іншими особами цього домагання. Саме тому давньогрецька цивілізаційна матриця права і формулюється найбільш стисло як **право особи на право**, у якому втілена її свобода. Цей давньогрецький соціальний винахід зробив можливою появу ще однієї фундаментальної інновації цієї цивілізації, а саме системоутворюючого ціннісного принципу **ти можеш**. Він є протилежністю давньоримського принципу **ти повинен**.

Свобода людей була визначальною для давньогрецької полісної цивілізації, оскільки вона не тільки лежала в основі усіх її інших свобод, передусім свободи ідей і свободи полісу, але й зумовила їх появу та розквіт. Проте залежність між цими свободами не була однобічною і прямолінійною, на що резонно звернула увагу Р. О. Гаврилюк. «Провідна роль у цьому **спонтанному** процесі, – як зазначає вона, – належала то одній, то іншій стороні, оголюючи його **квантову природу**, часто їх взаємовплив поєднувався і мультиплікував один одного» [21, с. 175].

Смисловим епіцентром свободи людей, її світоглядним і методологічним ядром став історично новий тип особистості, породжений першою у світі Особистісною революцією. Ця

ПРАВА ЛЮДИНИ

революція охопила *гомерівську* та *архаїчну* епохи давньогрецької цивілізації. Її найголовнішим наслідком стала поява у полісах Стародавньої Греції критичної маси самодостатніх і самобутніх особистостей, які докорінно змінили сенс та хід їх еволюції. Квінтесенцією цієї революції було перенесення центру уваги стародавніх греків із Космосу на себе, на самоусвідомлення власного Я.

Внаслідок Особистісної революції Людина, самодостатня Особистість, перемістилася, відповідно до нових ментальних установок стародавніх греків, у центр Всесвіту давньогрецької епохи. «Причому цю нову історичну реальність, – на думку Р. О. Гаврилюк, – усвідомили не лише давньогрецькі інтелектуали-мислителі, але й величезна маса простих вільних греків» [21, с. 175]. Це не могло не позначитися і на трансформації природи полісу. Так, в основу буттєвого устрою давньогрецького полісу була закладена як принцип ідея *добровільної згоди* на об'єднання усіх його активних громадян на основі врахування їх корінних потреб й інтересів. Ще одним таким принципом стало залишення недоторканною *особистої свободи* кожному громадянину – члену полісної общини. Гарантіями цієї їх свободи були особисті дім та земельний наділ як життєво необхідний мінімум свободи громадян, гарантія їх незалежності як від інших індивідів-особистостей, так і від полісу в цілому.

Одним з вагомих проявів особистої свободи громадян більшості давньогрецьких полісів було і те, що вони в міжвоєнні періоди їх розвитку прямих податків державі не сплачували. Більше того, у них взагалі було відсутнє обов'язкове оподаткування – останнє стало винаходом субстантивних держав. Громадянам давньогрецьких полісів належало реципрокне податкове право, яке базувалося на їх особистій ініціативі та їх вільному волевиявленні, і полягало у добровільному фінансуванні ними на конкурентних засадах з іншими громадянами публічних потреб [21, с. 179]. І тільки під час надзвичайних обставин, зазвичай це були війни в еліністичному світі, як свідчать джерела, оподаткування ставало для громадян обов'язковим [22, р. 192].

Отже, внаслідок Особистісної революції у давньогрецькій цивілізації з'явилося парадигмально інше суспільство в порівнянні з усіма попередніми – *демократія*, що в буквальному сенсі слова означає *влада народу*. В цьому суспільстві під народом малися на увазі громадяни-власники – платники податків. У сучасній Західній пізнавальній традиції резонно зауважується, що демократія як тип суспільства свободи, породженого стародавніми греками, закріпилася на тисячоліття [23, с. 122].

Свобода полісу була укорінена в особистісній свободі його громадян – творців полісу як інструментальної держави. Цей висновок є результатом застосування до аналізу буттєвого устрою давньогрецького полісу онтології соціальних фактів і соціальних інститутів Дж. Р. Серля [24], яка стала продовженням на якісно новому рівні соціальної онтології П. Бергера і Т. Лукмана. Даний пізнавальний інструментарій дозволяє з'ясувати, що будь-яка держава, в тім числі і давньогрецька полісна, є технологією, способом втілення відповідної ідеї людини, у нашому випадку людини свободної. А будучи технологією чогось іншого, давньогрецький поліс априорі не міг мати власного буттєвого укорінення. Це було прерогативою давньогрецької полісної особистості-громадянина.

Проте інколи свобода полісу проявлялася парадоксально – протиприродно і трагічно для його творців. Така доля спіткала, зокрема, і Сократа, відомого як вчителя моралі, хоча насправді він був її винахідником та впровадж тридцяти років щоденно вчив стародавніх греків справедливості, добру, мистецтву здійснювати вчинки із принципу відповідно до своєї людської свободи. Тим самим він для тодішньої Афіньської держави став ворогом і вона засудила його до смерті. Це було, як резонно зауважив Г. Гегель, і ви роком самій цій державі внаслідок тотального поширення у ній свободи особистості. Г. Гегель також звернув увагу на дивність, на його погляд, рішення Афіньського суду в справі Сократа – він був звинувачений в інкримінованих йому злочинах 281 суддею проти 220 суддів,

ПРАВА ЛЮДИНИ

незгідних з таким вироком, проте уже при визначенні йому міри покарання цей вирок підтримали майже усі ті ж самі судді.

На нашу думку, в цьому проявився **резон полісу** як держави, тобто, визнання ним наявності і більше того – пріоритетності власного інтересу, відмінного від інтересу його громадян, а також реалізація спотвореної свободи полісу, точніше кажучи, його свавілля. Така багатоліка свобода полісу як інструментальної держави. Тим не менше вона не змінила і не була спроможною змінити в принципі у парадигмальних межах полісної цивілізації буттєвої даності права особи на право, укоріненого в свободі кожного громадянина. Це право не мало жодного стосунку до полісної держави, у жодній мірі не залежало від неї. Проте воно атрибутивно залежало від Іншого та від спільноти в цілому.

2. Свобода Іншого у конструкції право особи на право. Попередньо ми уже зазначали, що давньогрецька формула права як буттєвої даності була двоскладовою. Вона виходила з діалектичної єдності первісної вимоги особи на своє право та прийняття іншими особами цього її домагання. Тобто, ця формула атрибутивно передбачала обов'язкову участь у правотворенні Іншого. Цю даність усвідомлювали і стародавні греки.

Зокрема, П. Пікер для маніфестації цього факту посилається на афористичне висловлювання Аристотеля, який зазначав, що «аби бути другом самому собі [тобто, посприяти задоволенню власного права на право, – П. П.] – вже слід бути введеним в атмосферу дружби з іншим в такий спосіб, начебто дружба для самого себе є строго-корелятивним афектування через і для друга як іншого» [25, с. 393]. А вже Інший був наділений такою ж свободою його вчинків і мав аналогічне право на право. Саме потреба його задоволення і давала сподівання адресанту на задоволення його домагання. А дружба з іншим збільшувала шанси на схильність останнього відповісти взаємністю.

Свобода діалогічна за своєю природою. Це – аксіома. А вже будучи однією з найфундаментальніших властивостей людини як істоти

публічної, за словами Аристотеля, вона може здійснюватися тільки в публічному просторі. Різні пізнавальні традиції містять безліч свідчень і доказів останнього.

До прикладу, Ф. Гаек звертає увагу на те, що саме внутрішня свобода, яка мислиться зазвичай, як свобода індивідуальна, якраз і повинна бути визначальною підставою організації суспільства в умовах демократії [26, с. 24]. Саме цей принцип визначав природу давньогрецької полісної цивілізації. До цієї ж думки схиляється і Г. Арендт: «Щоразу, коли я рефлектую з приводу того чи того здійсненого акту, виходячи з припущення, що я є вільним агентом, він (цей акт), – зазначає вона, – здається таким, що відбувся під дією двох видів причинності: причинності внутрішньої мотивації, з одного боку, і каузального принципу, який керує зовнішнім світом, – із другого» [27, с. 152]. А в іншому місці цього ж дослідження вона уточнює: «ми спершу пізнаємо свободу або її протилежність через наші взаємини з іншими, а не через взаємини із самим собою» [27, с. 156].

Ще більш відвертий у демонстрації діалогічності свободи у праві її вітчизняний дослідник О. Б. Костенко. Зокрема, він зазначає, що свобода є у нас, є свобода й поза нами. На його думку, ми бачимо її межі завдяки праву, «право є універсальною формою вирішення конфлікту моєї суб'єктивної свободи і свободи соціуму, – резюмує він. – Право є форма діалектичної єдності цих двох принципів свободи. Право є простором, у якому відбувається як зіткнення, так і консенсус модусів свободи. Право є наслідком дуалізму свободи» [14, с. 94].

Не менш світоглядно і методологічно значима і його наступна рефлексія щодо свободи як евристичного принципу праворозуміння: «... право взагалі – це не стільки віддзеркалення реальності як свободи, але й можливості конструювання нової реальності, нових просторів свободи, нових параметрів її інтерпретації. Саме свобода є евристичним рухом до викриття в межах права нової реальності, що певним чином трансформує вже існуючу правову реальність, яка завдяки свободі

ПРАВА ЛЮДИНИ

знаходить новий вимір своєї самоінтерпретації, а тому відкриває свою власну евристичну потенцію... Ось чому можна вважати свободу певним методом відкриття нового у правовій реальності» [14, с. 95—96].

Таким новим у правовій даності давньогрецької полісної цивілізації стала **емпірична свобода** правового вибору особистості. Вона базувалася на її вольовому виборі якоїсь із декількох нерівноцінних можливостей реалізації свого права на право. Результат вибору обмежувався такою ж свободою потенційних контрагентів. І лише співпадіння в принципі цих обидвох свобод відкривало шлях до реалізації права особи на право. Загальною тенденцією еволюції взаємодії сторін формули право особи на право було неухильне зростання взаємних вимог контрагентів цієї формули один до одного внаслідок зростання їх свобод.

Про тектонічні зсуви на користь примноження свободи особистості у процесі еволюції давньогрецької полісної цивілізації свідчить безліч історичних та інших джерел і фактів. До прикладу, у гомерівській «Ліаді» Одиссей, представник так званої еліти суспільства, на очах у широкого загалу афінян завдав побоїв Терсіту, людині із соціальних «низів», і ніхто із присутніх ахейців не заступився за останнього. Навпаки, натовп висміював жертву та схвалював «новий подвиг» Одиссея.

Трьома століттями пізніше у тих же Афінах під час Пелопоннеської війни з'явився антидемократичний памфлет «Псевдоксенофонтівська Афінівська політія». Його автор, прихований під ім'ям «Старий олігарх», скаржиться у ньому, що він не може побити на вулиці навіть зухвалого раба, оскільки за одягом його неможливо відрізнити від простолюдина, а побиття навіть не громадянина Афін, а метека (чужинця) на той час уже було кримінальним злочином і переслідувалося Афінівською полісною державою. На той час у демократичних Афінах навіть засудженого до смерті злочинця позбавляли життя без надмірних мук і приниження його людської гідності, а за допомогою напою, що містив у собі отруту. Тобто, в давньогрецькій полісній цивілізації

прогрес в усвідомленні та дотриманні прав особи і гарантуванні її свободи та гідності виявився насправді історичним [28, р. 495].

Почінування свободи особи і її людської гідності із плином часу буття цієї цивілізації урізноманітнювалося, як і власне прояви особистої свободи та гідності. До прикладу, у 229 р. до н.е. з метою відкупитися від перебування в Афінах македонських окупаційних військ їх громадяни зібрали шляхом запозичень з різних джерел майже сто тисяч драхм у якості сплати за власну свободу [29, с. 779]. Такі випадки були не поодинокі. Яскравим проявом свободи громадян давньогрецьких полісів була їх активна добровільна участь у фінансуванні публічних видатків полісу. На пошану цим громадянам полісі споруджували спеціальні меморіали, у яких імена спонсорів розміщувалися не в хаотичному чи алфавітному порядку, а по мірі спадання суми пожертвувань відповідною особою [30, р. 219]. Завдяки полісному суспільству свобода стародавніх греків перестала бути їх свавіллям, що нерідко зустрічалося на перших етапах її розвитку, а стала мірилом їх цивілізованості, дієвим інструментом подолання крайнього індивідуалізму. Адже свою свободу можна було реалізувати тільки разом з іншим. Як відзначає чимало вчених-антикознавців, рівень особистої свободи, якою в реальності володіли громадяни давньогрецьких полісів, виявився недосяжним для усіх інших стародавніх соціумів.

Висновки. Аналіз найпоширеніших правових явищ давньогрецької полісної цивілізації, їх природи, особливо її буттєвої матриці права особи на право, а також феноменів свободи думки (ідеї), свободи людей і свободи полісу дає підстави для висновку про те, що свобода була атрибутивною давньогрецькому полісному праву. Поза свободою цього права не було і не могло бути, оскільки воно само було виявом свободи людей. Онтологічно свобода полісного права передувала його справедливості, а ціннісно вона виступала у якостях його найвищого принципу – *ти можеш* та системоутворюючого ядра. Джерелом свободи у давньогрецькому полісному праві

були вроджені та невідчужувані людські права громадян її полісів, передусім їх гідність, пробуджена Особистісною революцією періоду Осьового часу людської історії.

Свобода у давньогрецькому полісному праві відзначалася яскраво вираженою її діалогічністю у всіх її сутнісних проявах – змістовому, за її носіями і темпоральному. Змістова діалогічність свободи у давньогрецькому полісному праві найбільш концентровано втілилась у його буттєвій матриці права особи на право, відповідно до якої це право було діалектичною єдністю первісного домагання особи на своє право та вторинного прийняття цього домагання іншими особами. Квінтесенція діалогічності емпіричної матриці права особи на право за критерієм його носіїв полягала в тому, що адресати первісного домагання особи на право були наділені такою ж свободою щодо його прийняття, як і адресант, тому воно було результатом як зіткнення, так і консенсусу щонайменше двох модусів свободи. За цим також яскраво проступає діалогічність свободи особи і свободи полісу. Темпоральний вимір свободи у давньогрецькому полісному праві проявлявся у тому, що

кожен новий консенсуальний вияв свободи його сторін змінював попередній зміст права й утверджував до чергової такої зміни його новий реальний зміст, побічно демонструючи при цьому його квантову природу.

Свобода права особи на право, яка вперше в людській історії проявилася у повній мірі в давньогрецькій полісній цивілізації, оскільки була обмежена лише такою ж свободою контрагента, породила історично новий тип дії людини – її вчинки із принципу, згідно із правом. Яскравою ілюстрацією цього стали життя і смерть Сократа. Останнє стало законним наслідком Особистісної революції середини I тис. до н.е. Вона у вирішальній мірі допомогла давньогрецькій особистості зрозуміти власний обов'язок перед собою, перед своєю гідністю та людською природою, що й уможливило в кінцевому підсумку винахід стародавніми греками формули **право особи на право**. Згодом вона була взята за основу всією західною традицією права, стала коліскою основоположних європейських цінностей – людських прав, верховенства права та плюралістичної демократії.

Список використаної літератури

1. Свендсен Л. Фр. Г. Філософія свободи. Пер. з норвезьк. Львів: Видавництво Аннети Антоненко: Київ: Ніка Центр. 2016. 336 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел. Київ. Ірпінь: ВТФ «Перун». 2005. 1728 с.
3. Ковальський В. С., Козінцев І. П. Правотворчість: теоретичні та логічні засади. Київ: Юрінком Інтер. 2005. 192 с.
4. Платон. Держава. Пер. з давньогрецької та коментарі Дзвінки Коваль. Київ: Основи. 2000. 358 с.
5. Montesquieu. The Spirit of the Laws. Edited by Anne M. Cohler, Basia C. Miller, Harold S. Stone. Cambridge University Press, Cambridge 2005, book. 11.
6. Abraham Lincoln. Address at Sanitary Fair. Baltimore, Maryland, Apr. 11. 1864. Roy P. Basler (red).
7. Collected Works of Abraham Lincoln, Bind 7, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1953.
8. Берлін І. Чотири есе про свободу. Пер. з англ. Київ: Основи. 1994. 232 с.
9. Gibbs V. Freedom and Liberation. London: Sussex University Press. 1976. 144 p.
10. Flathman R. The Philosophy and Politics of Freedom. Chicago: University of Chicago Press, 1987 376 p.
11. Oppenheim F. E. Dimensions of Freedom: An Analysis. New York: St. Martin's Press, 1961. 242 p.
12. Рабінович С. Свобода як категорія природно-правової свідомості. Вісник Академії правових наук України. 2004. №2. С. 61—70.
13. Олексюк М. М. Свобода – філософія – право: дискурс на фоні розвитку сучасної зарубіжної філософської думки. Проблеми філософії права. 2005. Том III. №1—2. С. 299—306.

14. Костенко О. Б. Свобода як евристичний принцип праворозуміння. Проблеми філософії права. 2006. 2007. Том 4—5. Київ. Чернівці: Рута. 2008. с. 93—97.
15. Панкевич О. Проблема свободи в сучасній Християнській антропології (католицька й православна інтерпретації). Вісник Національної академії правових наук. 2013. № 2(73). с. 36—43.
16. Jaspers K. Vom Ursprung und Zeit de Gesichte. Zürich: Artemis-Verlag. 1949. 360 s.
17. Martin Heidegger. Gesamtausgabe. II. Abteilung: Vorlesungen 1923—1944. Band 31. Vom Wesen der Menschlichen Freiheit. Einleitung in die Philosophic. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann. 1982. 307p.
18. Martin Heidegger. Parmenides. Gesamtausgabe, II Abteilung: Vorlesungen 1925—1944; Band 54. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann. 1982. 252 p.
19. Martin Heidegger, Eugen Fink. Heraklit: Seminar Wintersemester 1966/1967. Universität Freiburg i. Br. Vittorio Klostermann. 1970. 261 p.
20. Тихолаз А. Геракліт: Навчальний посібник з історії давньогрецької філософії. Київ: Абрис. 1995. 160 с.
21. Гаврилук Р. О. Природа податкового права: антропосоціокультурний підхід: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т. 2014. 636 с.
22. Angelos Chaniotis. War in The Hellenistic World: A Social and Cultural History. Oxford: Blackwell Publishing. 2005. 308 p.
23. Walsler A. V. Bauern und Zinsnehmer. Politik, Recht und Wirtschaft im frühhellenistischen Ephesos. München: Beck, 2008. 385 s.
24. Searle J. R. The Construction of Social Reality. New York: Free Press, 1995. 241 p.
25. Рікер П. Сам як інший. Пер. з фр. Київ: ДУХ і ЛІТЕРА. 2002. 458 с.
26. Гаек Ф. Конституція свободи. Пер. з англ. Львів: Літопис. 2002. 556 с.
27. Арндт Х. Між минулим і майбутнім. Пер. з англ. Київ: Дух і Літера. 2002. 321 с.
- 28 Cambridge Ancient History. Volume 4: Persia, Greece and the Western Mediterranean, c.525 to 479 BC, 2nd edition. Edited by John Boardman, N. G. L. Hammond, D. M. Lewis, M. Ostwald. Cambridge University Press. 2008. 886 p.
29. Maier F.G. Griechische Mauerbauinschriften. Zweiter Teil. Untersuchungen. Heidelberg, 1961.
30. Boardman J. Greek Sculpture: The Late Classical Period. London: Thames & Hudson, 1995. 248 p.

References

1. Svendsen L. Fr. G. Philosophy of Freedom. Translated from Norwegian. Lviv: Anneta Antonenko Publishing House: Kyiv: Nika Center. 2016. 336 с.
2. Great Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language (with additions and supplements) / Compiled and edited by V.T. Busel. Kyiv. Irpin: Perun Publishing House. 2005. 1728 с.
3. Kovalskyi V. S., Kozintsev I. P. Lawmaking: Theoretical and Logical Foundations. Kyiv: Yurinkom Inter. 2005. 192 с.
4. Plato. The Republic. Translated from the ancient Greek and commentary by Dzvinka Koval. Kyiv: Osnovy. 2000. 358 с.
5. Montesquieu. The Spirit of the Laws. Edited by Anne M. Cohler, Basia C. Miller, Harold S. Stone. Cambridge University Press, Cambridge 2005, book. 11.
6. Abraham Lincoln. Address at Sanitary Fair. Baltimore, Maryland, Apr. 11. 1864. Roy P. Basler (red).
7. Collected Works of Abraham Lincoln, Bind 7, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1953.
8. Berlin I. Four Essays on Freedom. Kyiv: Osnovy. 1994. 232 с.
9. Gibbs B. Freedom and Liberation. London: Sussex University Press. 1976. 144 p.
10. Flathman R. The Philosophy and Politics of Freedom. Chicago: University of Chicago Press, 1987 376 p.
11. Oppenheim F. E. Dimensions of Freedom: An Analysis. New York: St. Martin's Press, 1961. 242 p.

12. Freedom as a category of natural law consciousness. Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine. 2004. №2. с. 61—70.

13. Oleksiuk M.M. Freedom — philosophy — law: a discourse against the background of the development of modern foreign philosophical thought. Problems of philosophy of law. 2005. Volume III. №1—2. с. 299—306.

14. Kostenko O. B. Freedom as a heuristic principle of law understanding. Problems of philosophy of law. 2006. 2007. Vol. 4—5. Kyiv. Chernivtsi: Ruta. 2008. с. 93—97.

15. The problem of freedom in modern Christian anthropology (Catholic and Orthodox interpretation). Bulletin of the National Academy of Law Sciences. 2013. № 2(73). с. 36—43.

16. Jaspers K. Vom Ursprung und Zeit de Gesichte. Zürich: Artemis-Verlag. 1949. 360 s.

17. Martin Heidegger. Gesamtausgabe. II. Abteilung: Vorlesungen 1923—1944. Band 31. Vom Wesen der Menschlichen Freiheit. Einleitung in die Philosophic. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann. 1982. 307 p.

18. Martin Heidegger. Parmenides. Gesamtausgabe, II Abteilung: Vorlesungen 1925—1944; Band 54. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann. 1982. 252 p.

19. Martin Heidegger, Eugen Fink. Heraklit: Seminar Wintersemester 1966/1967. Universität Freiburg i. Br. Vittorio Klostermann. 1970. 261 p.

20. Tikholaz A. Heraclitus: A textbook on the history of ancient Greek philosophy. Kyiv: Abris. 1995. 160 c.

21. Havrylyuk R. O. The nature of tax law: anthroposociocultural approach: monograph. Chernivtsi: Chernivtsi National University. 2014. 636 c.

22. Angelos Chaniotis. War in The Hellenistic World: A Social and Cultural History. Oxford: Blackwell Publishing. 2005. 308 p.

23. Walser A. V. Bauern und Zinsnehmer. Politik, Recht und Wirtschaft im frühhellenistischen Ephesos. München: Beck, 2008. 385 s.

24. Searle J. R. The Construction of Social Reality. New York: Free Press, 1995. 241 p.

25. Ricoeur P. The Self as Other. Trans. from the French. Kyiv: Dukh i Litera. 2002. 458 c.

26. Hayek F. The Constitution of Freedom. Lviv: Litopys. 2002. 556c.

27. Arendt H. Between the past and the future. Kyiv: Dukh i Litera. 2002. 321c.

28. Cambridge Ancient History. Volume 4: Persia, Greece and the Western Mediterranean, c.525 to 479 BC, 2nd edition. Edited by John Boardman, N. G. L. Hammond, D. M. Lewis, M. Ostwald. Cambridge University Press. 2008. 886 p.

29. Maier F.G. Griechische Mauerbauinschriften. Zweiter Teil. Untersuchungen. Heidelberg, 1961.

30. Boardman J. Greek Sculpture: The Late Classical Period. London: Thames & Hudson, 1995. 248 p.

Patsurkivsky P. P. Freedom as a Hidden Reality of Law: Ancient Greek Existential Matrix of the Right of a Person to Law.

The article examines the issue of the essential nature of freedom in law and its place in legal reality which is insufficiently studied in national jurisprudence, based on the analysis of the experience of the ancient Greek polis civilisation, where for the first time in human history freedom of law and freedom in law reached their mature forms. The purpose of the article is to elucidate the substantive manifestations (forms) of the reality of freedom as the innermost meaning of law on the example of the ancient Greek existential matrix of the individual's right to law. The key cognitive tools used in the study were E. Husserl's fundamental phenomenology, M. Heidegger's fundamental ontology, P. Berger's and T. Lukman's social ontology and J. R. Searle's ontology of social facts and social institutions.

As a result of the study, the author obtained the following main results: Freedom was attributed to the ancient Greek polis law. Ontologically, the freedom of polis law preceded its justice, and in terms of values, it acted as its highest principle - you can and its system-forming core. The source of freedom in ancient Greek polis law was the innate and inalienable human rights of the citizens of its polises, first and foremost, their dignity.

The substantive dialogic nature of freedom in ancient Greek polis law was most concentrated in its existential matrix of the individual's right to right, according to which this right was a dialectical unity of the primary claim of a person to his right and the secondary acceptance of this claim by other persons. The quintessence of the dialogic nature of freedom in law according to the criterion of its carriers was that the addressees of the person's initial claim to the right were were endowed with the same freedom to accept it as the addressee, so it was the result of both a clash and a consensus of their modes of freedom. Temporal dimension of freedom in ancient Greek polis law was manifested in the fact that each new consensual manifestation of it changed the previous content of law and and established its new real content before the next such change.

The freedom of the individual's right to the right gave rise to a historically new type of human action - his actions in accordance with the law. A vivid illustration of this was the life and death of Socrates. The latter was a natural consequence of the Personal Revolution of the mid-1st millennium B.C. It crucially helped the ancient Greek personality to understand his/her own duty to himself/herself, to his/her dignity and human nature, and this ultimately made it possible for the ancient Greeks to invent the formula of the right of an individual to a right.

Keywords: legal matrix; existential givenness of law; individual's right to law; freedom; reality of freedom in law; dialogic nature of freedom in law; freedom as the most fundamental principle of law.

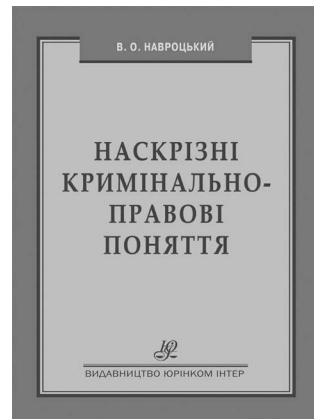
В. О. НАВРОЦЬКИЙ. Наскрісні кримінально-правові поняття. Навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер. 2023. 404 с.

ISBN 978-966-667-802-0

Видання присвячене характеристиці наскрізних кримінально-правових понять – тих, які неодноразово використовуються в тексті кримінального закону України, теоретичних дослідженнях з кримінального права, правозастосовних документах для вказівки на ознаки різних складів злочинів та, за загальним правилом, повинні мати однакове значення. Наводяться випадки використання термінів, що позначають відповідні поняття у тексті чинного КК України, виділені терміни, що позначають однопорядкові варіативні поняття у тих же статтях цього Кодексу. Показано семантичне значення відповідних термінів. Звернуто увагу на випадки, коли однаковим термінам надається різне значення та надано рекомендації щодо уніфікації їх використання.

Сформульовані загальні правила тлумачення наскрізних кримінально-правових понять. Наводяться тлумачення окремих таких понять, використаних в Особливій частині чинного КК України. Прогнозується та обґрунтовується використання наскрізних понять у Проекті нового КК України, який розробляє Робоча група з кримінального права Комісії з питань правової реформи, членом якої є автор.

Для працівників органів системи кримінальної юстиції, науковців, викладачів, студентів та здобувачів наукових ступенів.

УДК 347.77

DOI 10.37749/2308-9639-2023-11(251)-4

Д. С. Махновський,
старший науковий співробітник
Центру досліджень інтелектуальної власності та трансферу
технологій НАН України

НАПРЯМИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ В КИТАЇ ТА РЕСПУБЛІЦІ КОРЕЯ

У статті досліджено напрямки законодавчого регулювання трансферу технологій у КНР та Республіці Корея. Характерним для законодавчого регулювання трансферу технологій до КНР є створення умов для стимулювання імпорту технологій у країну. Правова система і законодавство КНР не розглядають трансфер технологій як окремий правовий інститут, тому законодавче регулювання правовідносин, пов'язаних з трансфером технологій, здійснюється в рамках загального законодавства, яке регулює договірні відносини та зовнішньоекономічної діяльності.

Основними напрямками законодавчого регулювання трансферу технологій у КНР є нормалізація: договірних відносин, пов'язаних з дослідженнями і розробками та трансфером технологій; здійснення зовнішньоекономічної діяльності у формі імпорту та експорту технологій; іноземні інвестиції в економіку країни. Зміни законодавства, які відбулися у 2019 та 2020 рр., були спрямовані на спрощення та уніфікацію законодавства, а також лібералізацію іноземної інвестиційної діяльності, але вони не вплинули на напрямки законодавчого регулювання трансферу технологій у КНР.

Виходячи з аналізу законодавства Республіки Корея, можна зробити висновок, що норми права і законодавства про трансфер і комерціалізацію технологій становлять окремий правовий інститут. Основними напрямками законодавчого регулювання трансферу та комерціалізації технологій в Республіці Корея є правове регулювання внутрішнього трансферу технологій та інноваційної діяльності, яке передбачає регулювання правовідносин, пов'язаних з трансфером технологій від наукових установ і вищих навчальних закладів підприємствам, забезпечення трансферу технологій у приватний сектор економіки, стимулювання інноваційного процесу, пов'язаного з комерціалізацією та вдосконаленням технологій.

Ключові слова: технологія, трансфер технологій, комерціалізація результатів досліджень, Китай, Республіка Корея.

Постановка проблеми. В умовах світової глобалізації та посилення конкуренції, використання технологій, у тому числі з застосуванням міжнародного та внутрішнього трансферу технологій, є важливим фактором сучасної економіки. Наукоємна економіка, яка розвивається у Республіці Кореї та Китаї,

значною мірою пов'язана з трансфером технологій, а також розвитком інноваційної інфраструктури та комерціалізацією технологій. В Україні актуальним для розвитку економіки є активізація інвестиційної та інноваційної діяльності, що потребує змін законодавства у сфері трансферу технологій та інноваційної

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

діяльності. В цьому напрямку актуальним є використання кращих механізмів регулювання міжнародного трансферу технологій в Європейському Союзі, США, а також таких провідних в економічному розвитку країн — Китай та Південна Корея, враховуючи також широке економічне та наукове співробітництво між організаціями України та зазначених країн.

Актуальним у зв'язку з цим є аналіз законодавства Китаю та Республіки Корея в сфері міжнародного трансферу технологій, що передбачає визначення основних напрямів та тенденцій законодавчого регулювання з метою можливого застосування практики цих країн в Україні, а також при здійсненні міжнародного трансферу технологій між організаціями та підприємствами України та зазначених країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням здійснення міжнародного трансферу технологій присвячені наукові праці Г. Андрощук, Ю. Капіца, О. Орлюк та інші. Питання розбудови інноваційної системи КНР досліджувались О. Бойко, Г. Артамоною, І. Баланчуком, В. Соловйовим та іншими. Проте аналіз напрямів та тенденцій законодавчого регулювання трансферу технологій в Китаї та Республіці Корея не було предметом спеціального дослідження.

Виклад основного матеріалу. Законодавство Китаю (в подальшому КНР) щодо трансферу технологій є розвинутим та охоплює всі аспекти пов'язані з набуттям, охороною прав інтелектуальної власності та трансфером технологій. Законодавче регулювання трансферу технологій, як внутрішнього так і міжнародного до 2019 р. здійснювалося в КНР на підставі: законів КНР «Про договори», «Про зовнішню торгівлю», «Про підприємства з іноземним капіталом», «Про спільні підприємства між китайськими та іноземними капіталами», «Про китайсько-іноземні контрактні спільні підприємства», розпорядження Державної Ради КНР «Положення Китайської Народної Республіки щодо управління імпортом і експортом технологій». Зазначені акти зазнали змін у 2019 р. з прийняттям Закону

КНР «Про іноземні інвестиції» від 15.03.2019 та Цивільного кодексу КНР від 28.05.2020 р.

Положення Закону КНР «Про договори» [1] визначають договірні відносини зі створення технології, її передачі та покращення. Договори, за якими відбувається трансфер технологій, розглядаються у главі 18 «Технологічні договори». До технологічних договорів відносяться договори на виконання НДДКР, трансферу технології, проведення технічних консультацій, надання технічних послуг. Слід зазначити, що згідно з Законом, предметом договору на виконання НДДКР, окрім проведення наукових досліджень та дослідно-конструкторських робіт, може бути створення технології. Також Законом регулюються питання проведення спільних робіт з проведення НДДКР. Трансфер технологій здійснюється на підставі договору про трансфер технології.

Під договором про трансфер технології розуміються договори про передання прав на патент, передання права на патентування, передання технічних секретів (ноу-хау), дозвіл на використання патенту (ліцензія). Договір на передачу технології укладається у письмовій формі (ст. 342). У договорі про трансфер технології сторони можуть визначити рамки використання патенту чи ноу-хау, проте рамки договору не повинні обмежувати технічну конкуренцію або технічний розвиток. При виконанні договору про трансфер технології отримувач несе відповідальність за дотримання конфіденційності переданої йому технології в об'ємі і відповідно до термінів, визначених в договорі (ст. 350).

Закон визначає, що при укладанні ліцензійної угоди ліцензіар зобов'язаний: надати ліцензіату можливість використовувати патент в обсязі, передбаченому в угоді; забезпечити ліцензіата технічною документацією щодо використання патенту і необхідною технічною допомогою. Ліцензіат, в свою чергу, зобов'язаний: використовувати патент в обсязі, передбаченому угодою; не допускати до використання об'єкту ліцензії третіх осіб, не зазначених в угоді; виплачувати роялті на умовах угоди (ст. 345, 346). При передачі

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

прав на запатентовані об'єкти права інтелектуальної власності (далі – ОПІВ), патентні заявки, а також при наданні ліцензії необхідно враховувати положення статті 10 та статті 12 Закону КНР «Про патенти».

У випадку надання ліцензії на технологію, що складається з ноу-хау або комерційної таємниці, ліцензіар зобов'язаний: надати ліцензіату всю необхідну технічну документацію і технічну допомогу; гарантувати придатність і надійність технології, що передається; дотримуватися конфіденційності стосовно об'єкту договору. Ліцензіат, зі свого боку, зобов'язаний: використовувати об'єкт договору в обумовленому обсязі; здійснювати платежі за умовами договору; дотримуватися конфіденційності. У випадку порушення законних прав або інтересів інших осіб при використанні патенту або незапатентованого об'єкту відповідальність лягає на ліцензіара (ст. 346, 347).

Міжнародний трансфер технологій, а саме імпорту технологій, регулюється Законом КНР «Про зовнішню торгівлю» [2], розпорядженням Державної Ради КНР «Положення Китайської Народної Республіки щодо управління імпортом і експортом технологій» від 01 січня 2002 р. №331[3]. Закон КНР «Про зовнішню торгівлю» [2] застосовується до зовнішньої торгівлі та захисту пов'язаних із торгівлею аспектів прав інтелектуальної власності. Для цілей цього Закону під зовнішньою торгівлею розуміються імпорту та експорту товарів та технологій, а також міжнародна торгівля послугами (ст. 2). Законом встановлено, що Уряд КНР визначає технології щодо яких застосовуються заборона або обмеження на здійснення імпорту чи експорту. Перелік таких технологій публікується в урядових каталогах.

Захисту торговельних аспектів прав інтелектуальної власності присвячено главу 5 Закону. Де зазначено наступне: «... якщо власник права інтелектуальної власності перешкоджає ліцензіату оскаржити дійсність права інтелектуальної власності в ліцензійному контракті, здійснює примусове пакетне ліцензування або включає до ліцензійного контракту умови, що шкодить порядку чесної

конкуренції у зовнішній торгівлі, орган, відповідальний за зовнішню торгівлю при Державній раді, може вжити необхідних заходів для усунення такого порушення» (ст. 30).

Положення КНР щодо управління імпортом і експортом технологій (надалі Положення) [3] встановлює порядок здійснення імпорту та експорту технологій, який було розроблено у відповідності до положень Закону з метою регулювання управління імпортом та експортом технологій (ст. 1 Положення). Положення визначає поняття «імпорту та експорту технологій», як передачу технології з-за меж на територію КНР або за межі з території КНР шляхом торгівлі, інвестицій або економічного та технологічного співробітництва. Імпорту та експорту технологій оформлюються контрактами, що передбачають: передачу патентних прав; передачу прав на патентні заявки; ліцензії на впровадження патентів; передачу технічних секретів (комерційні таємниці, ноу-хау), технічні послуги та інші форми передачі технологій (стаття 2. Положення). Положення встановлює обов'язок, щодо збереження конфіденційності технології, для отримувача технології та державних службовців, що здійснюють реєстрацію контракту. Також, виходячи зі змісту статті 24 Положення, контракт на імпорту технології повинен містити гарантії, що надана технологія є випробуваною, ефективною та здатною досягати узгоджених технічних цілей. Після закінчення терміну дії контракту на імпорту технологій сторона, що передає технологію, і одержувач технології можуть вести переговори щодо подальшого використання технології відповідно до принципів справедливості та розумності (ст. 26).

Міжнародний трансфер технологій у вигляді іноземних інвестицій регулюється Законами КНР «Про підприємства, що повністю належать іноземним державам» [4], «Про спільні підприємства між китайськими та іноземними капіталами» [5], «Про китайсько-іноземні контрактні спільні підприємства» [6].

Законодавство КНР вимагає, щоб господарську діяльність зарубіжних компаній у

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Китаї було зареєстровано. У переважній більшості випадків представництва іноземних підприємств не можуть здійснювати господарську діяльність в КНР, тому компанії зі 100% іноземним капіталом та спільні підприємства є основними формами повноцінної присутності іноземного бізнесу у Китаї¹.

Діяльність компанії зі 100% іноземним капіталом регулюється положеннями Закону КНР «Про підприємства з іноземним капіталом» [4]. Статтею 3 Закону встановлюється, що підприємства з іноземним капіталом створюються таким чином, щоб сприяти розвитку національної економіки Китаю. Вони повинні використовувати передові технології та обладнання або продавати всю чи більшу частину своєї продукції за межами Китаю. Державна рада встановлює положення щодо видів діяльності, якими підприємствам з іноземним капіталом займатися заборонено або на які накладені певні обмеження. Діяльність спільних підприємств регулюється Законом КНР «Про спільні підприємства між китайськими та іноземними капіталами» [5] та Законом КНР «Про китайсько-іноземні контрактні спільні підприємства» [6].

Законом КНР «Про спільні підприємства між китайськими та іноземними капіталами» [5] передбачено, що Сторони спільного підприємства можуть здійснювати свої інвестиції у тому числі у формі прав промислової власності. Технології та обладнання, внесені іноземним учасником у вигляді інвестиції, мають бути дійсно передовими технологіями та обладнанням, які відповідають потребам Китаю. У разі збитків, спричинених іноземним учасником спільного підприємства, що були заподіяні шляхом навмисного надання застарілої технології та обладнання, він повинен відшкодувати збитки. Інвестиції мають бути визначені в контракті та статуті спільного підприємства, а їхня вартість (за винятком земельної ділянки) повинна бути оцінена всіма сторонами підприємства (ст. 5).

Закон КНР «Про китайсько-іноземні контрактні спільні підприємства» [6] мав на

меті розширення економічного співробітництва та технологічного обміну з іноземними державами та сприяння спільному заснуванню на принципах рівності та взаємної вигоди іноземними підприємствами та іншими економічними організаціями чи окремими особами та китайськими підприємствами або організаціями контрактних спільних підприємств на території КНР. Також Законом зазначається, що держава заохочує створення продуктивних контрактних спільних підприємств, орієнтованих на експорт або технологічно передових (ст. 1, 4).

Законодавче регулювання трансферу технологій зазнало змін з прийняттям: Закону КНР «Про іноземні інвестиції» [7] від 15.03.2019 (чинний з 1 січня 2020 р.) та Цивільного кодексу КНР [1], від 28.05.2020 (чинний з 1.01.2021). З набранням чинності Закону КНР «Про іноземні інвестиції» [7] втратили чинність: Закон КНР «Про китайсько-іноземні контрактні спільні підприємства»; Закон КНР «Про спільні підприємства між китайськими та іноземними капіталами»; Закон КНР «Про підприємства з іноземним капіталом».

Закон КНР «Про іноземні інвестиції» [7] змінив тенденції законодавчого регулювання трансферу технологій у вигляді іноземних інвестицій. Так в законах, які діяли до прийняття зазначеного Закону містились вимоги до іноземного інвестора щодо новизни технології, яка інвестується у спільне підприємство. У випадку шахрайства, пов'язаного з новизною технології, що було здійснено іноземним інвестором при інвестуванні технології у спільне підприємство, були передбачені санкції. Проте закони не містили норм щодо захисту прав інтелектуальної власності іноземного інвестора.

На відміну від наведеного, Закон КНР «Про іноземні інвестиції» [7] декларує рівність сторін перед законом. Так, згідно зі статтею 22 зазначеного Закону: «Держава захищає права інтелектуальної власності іноземних інвесторів та підприємств, що фінансуються

¹ China Window. 2023 URL: <http://chinawindow.ru/china/chinese-companies/wfoe/>

з-за кордону, а також захищає законні права та інтереси власників прав інтелектуальної власності та відповідних правовласників; у разі будь-якого порушення прав інтелектуальної власності юридична відповідальність повинна бути розслідувана суворо відповідно до закону. У процесі іноземного інвестування держава заохочує технологічне співробітництво на основі добровільності та правил ведення бізнесу. Умови технологічного співробітництва визначаються всіма інвестиційними сторонами шляхом переговорів за принципом справедливості. Жоден адміністративний відділ чи його співробітник не має права примушувати до будь-якої передачі технологій адміністративними засобами».

Закон впроваджує національний режим підприємств на передінвестиційній стадії, обмеження щодо інвестування, уточнює систему державної підтримки, яка є однаковою, як для китайських компаній, так і для організацій з іноземними інвестиціями [8].

З прийняттям 28.05.2020 ЦК КНР [9] втратив чинність Закон КНР «Про договори» [1], але положення Закону щодо технологічних договорів увійшли до Цивільного кодексу. На відміну від Закону, у Цивільному кодексі розширено сферу застосування положень розділу 3 «Договори на передачу технологій та договори на ліцензування технологій». Так, положення цього розділу застосовуються не тільки до об'єктів промислової власності, як було передбачено у Законі, а також щодо передачі та ліцензування прав інтелектуальної власності, прав на топологію інтегральних мікросхем, прав на нові різновиди рослин, авторських прав на комп'ютерне програмне забезпечення та інших прав інтелектуальної власності (ст. 876).

Проте, незважаючи на зміни в законодавстві, в Китаї залишається відносно обмеженим інвестиційне середовище для іноземних інвесторів через обмеження в ключових секторах і регуляторну невизначеність².

Перешкоди включають обмеження щодо використання об'єктів власності та вимоги

стосовно створення спільних підприємств з місцевими фірмами, зобов'язання враховувати промислову політику щодо розвитку місцевого потенціалу або технологічної самодостатності, а також тиск щодо передачі технологій як передумови для отримання доступу на ринок [10].

В Республіці Корея (надалі КР) регулювання міжнародного трансферу технологій стосуються Закони РК «Про трансфер технологій та сприяння комерціалізації», «Про сприяння інноваціям в індустріальних технологіях», «Про запобігання розголошенню та захист індустріальних технологій», а також відповідні Укази Президента РК.

Основним актом, що стосується трансферу технологій, є Закон РК «Про трансфер технологій та сприяння комерціалізації» (в редакції від 20.10.2020) [11]. Метою Закону є підвищення технічної конкурентоспроможності усіх галузей промисловості шляхом розробки та реалізації політики, яка сприятиме трансферу технологій від державних дослідницьких інститутів до підприємств приватного сектору економіки з метою комерціалізації технологій, а також трансферу та комерціалізації технологій, що розроблені приватними підприємствами (ст. 1).

Закон визначає трансфер технологій, як передачу технології від власника іншої особі шляхом: переуступки, надання ліцензії, технічного керівництва, спільного дослідження, спільного підприємства, злиття та поглинання тощо. Звертає увагу, що перелік форм трансферу технологій не є вичерпним.

Закон складається з семи розділів, головними з яких, на наш погляд, є наступні: «Створення планів щодо сприяння передачі технологій та комерціалізації»; «Розширення інфраструктури для передачі технологій та комерціалізації»; «Сприяння передачі технологій та комерціалізації»; «Фінансова підтримка передачі та комерціалізації технологій»; «Створення системи оцінювання технологій».

Законом визначаються правовідносини стосовно: передачі прав на створені за

² US Department of State «2022 Investment Climate Statements: China»

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

державні кошти технології; передачі та комерціалізації технологій, що є у власності держави або державного науково-дослідного інституту, вищого навчального закладу; сприяння трансферу та комерціалізації технологій, що є у власності приватних компаній; діяльності технологічних холдингових компаній; передачі прав на результати державних досліджень і розробок; довірчого управління технологіями; оцінки технології у випадку використання технології як інвестиції; системи оцінки технології.

Фінансова підтримка трансферу та комерціалізації технологій в Законі передбачає, що Уряд (міністерства):

– надає: цільові субсидії, гранти для виконання проектів сприяння трансферу та комерціалізації технологій;

– здійснюють відшкодування витрат пов'язаних з діяльністю Корейського інституту просування технологій (KIAT), Агентств з торгівлі технологіями, Виключно відповідальних організацій, а також з підготовки фахівців у сфері трансферу технологій;

– підтримує трансфер приватних технологій та підтримує програми з трансферу та комерціалізації технологій місцевих органів влади;

– впроваджує програми сприяння сек'юритизації, що забезпечена технологіями та активами, а також реалізує програми сприяння для надання позик під заставу технології.

Законом встановлено завдання Уряду щодо :

– розробки та реалізації планів щодо сприяння трансферу та комерціалізації технологій;

– організації професійної підготовки кадрів з метою задоволення потреб у фахівцях, необхідних для трансферу та комерціалізації технологій;

– політики сприяння та підтримки компанії, що спеціалізуються на наданні допомоги в комерціалізації технологій в приватному секторі;

– реалізації проектів сприяння трансферу технологій та комерціалізації, а також

удосконалення технологій при здійсненні комерціалізації;

– підтримки проектів місцевих органів влади щодо сприяння трансферу технологій та комерціалізації;

– сприяння міжнародній передачі технологій та комерціалізації;

Плани щодо сприяння трансферу технологій та комерціалізації розробляються Міністерством торгівлі, промисловості та енергетики - MOTIE та включають:

1. Цілі та стратегії політики щодо трансферу та комерціалізації технологій.

2. Питання щодо бюджету реалізації планів фасилітації.

3. Питання, що стосуються просування проектів сприяння передачі та комерціалізації технологій та розширення інфраструктури для таких цілей.

4. Схема віталізаційної оцінки технології.

5. Питання щодо фінансової підтримки сприяння комерціалізації.

6. Питання, що стосуються сприяння технології та сек'юритизації, забезпеченої активами.

7. Інші питання, необхідні для сприяння передачі технологій та комерціалізації (ст. 5).

На даний час виконується Восьмий план сприяння передачі технологій і комерціалізації, однією з цілей Восьмого плану є розширення досліджень і розробок у галузі інтелектуальної власності.

Законом визначені інституції з яких складається інфраструктура трансферу технологій в РК, до них відносяться:

1. KIAT.

2. Агентство з торгівлі технологіями.

3. Виключно відповідальна організація³.

4. Компанія, що спеціалізується на комерціалізації.

5. Агентство з оцінки технологій.

6. Інші організації, що беруть участь у комерціалізації технологій (інвестиційні та трастові компанії).

³ Виключно відповідальна організація – це (i) структурний підрозділ державного науково-дослідного інституту або ЗВО (скорочено TLO) або (ii) окрема юридична особа створена ЗВО (скорочено IUCF)

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

КІАТ здійснює, зокрема: 1. Підтримку брокерської діяльності та посередництва в трансфері технологій, наприклад відкриття та функціонування регулярних ринків технологічних операцій. 2. Збір, аналіз, оцінку та надання інформації щодо трансферу та оцінки технологій. 3. Інвестиції в технології. 4. Побудову системи взаємодії з агентствами з торгівлі технологіями, виключно відповідальними організаціями, агентствами з оцінки технологій тощо. 5. Підтримку та управління трейдерами технологій. 6. Розробку та розповсюдження оцінки технології та методів оцінки технології. 7. Підготовку професіоналів для трансферу, оцінки та комерціалізації технологій. 8. Статистичні дослідження та дослідження щодо передачі та комерціалізації технологій. 9. Трастову діяльність та управління бізнесом. 10. Придбання технології та подальший розвиток придбаної або довірної технології. 11. Удосконалення технологій та сек'юритизація, забезпечена активами, включаючи придбання сек'юритизаційних облігацій.

Агентства з торгівлі технологіями є юридичними особами, що створюються та ліквідуються центральними органами виконавчої влади у взаємодії з КІАТ та МОТІЕ.

Вони здійснюють: 1. Пошук і дослідження попиту, аналіз і оцінку технологій, придатність технології для трансферу та комерціалізації. 2. Збір, управління та поширення інформації про трансфер та комерціалізацію технологій, а також створення інформаційної мережі для цих цілей. 3. Брокерські та посередницькі послуги з трансферу технологій тощо. Кожна агенція має надавати КІАТ інформацію про технологічні транзакції під час здійснення підприємницької діяльності.

Виключно відповідальна організація (TLO, IUCF) – здійснює:

1. Патентно-ліцензійну діяльність. 2. Розподіл прибутків, таких як роялті, що виникають від трансферу та комерціалізації технологій. 3. Сприяння передачі та комерціалізації

технологій. 4. Надання технологічної інформації щодо результатів досліджень галузей промисловості.

Компанії, що спеціалізуються на комерціалізації це — приватні компанії, які створюються для прискорення здійснення трансферу та комерціалізації технологій у приватному секторі економіки. Компанія, що спеціалізується на комерціалізації здійснює: 1. Збір, аналіз та надання інформації, пов'язаної з комерціалізацією. 2. Підтримку досліджень та розробок, інших дій для просування та комерціалізації технологій. 3. Консультування та консалтинг для здійснення комерціалізації. 4. Залучення та інвестування коштів, необхідних для комерціалізації.

Закон РК «Про сприяння інноваціям у індустріальних технологіях» [12], регулює інноваційну діяльність, пов'язану з індустріальними технологіями⁴, а також діяльність, пов'язану зі здійсненням покращень індустріальних технологій їх трансфер та подальшу комерціалізацію. Так, метою Закону є сприяння сталому розвитку національної економіки та покращенню національних стандартів життя шляхом сприяння інноваціям індустріальних технологій та розвитку інфраструктури для інновацій індустріальних технологій з метою посилення промислової конкурентоспроможності та підвищення національного інноваційного потенціалу (стаття 1 Закону).

Законом Республіки Корея «Про запобігання розголошенню та захист індустріальних технологій» [13] регулюються питання з захисту та запобігання неправомірного розголошення індустріальних технологій.

Трансфер технологій в РК у більшості випадків здійснюється шляхом укладання ліцензійних угод [14]. Регулювання укладання договорів здійснюється відповідно до положень Закону РК «Про патенти» [15]. Закон передбачає застосування двох видів ліцензій – виключну ліцензію та невиключну ліцензію, виключні ліцензії потребують реєстрації (ст. 100 — 102). Положення щодо ліцензування

⁴ В Законі під індустріальною технологією розуміється технологія, що є критично важливою чи базовою для певної галузі промисловості або сектору економіки

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

застосовуються при ліцензування прав на винаходи, корисні моделі та промислові зразки.

Закон РК «Про передачу технологій та сприяння комерціалізації» було прийнято у 2000 р., як корейський еквівалент американського Закону Бея-Доула. З прийняттям Закону більшість державних університетів створили Виключно відповідальні організації. Станом на 2019 р. 354 з 416 університетів Кореї (включаючи технічні коледжі та професійно-технічні школи) мали IUCF. Хоча TLO та IUCF формально є окремими організаціями, вони тісно співпрацюють і часто їх очолює одна особа. Права інтелектуальної власності, оформлені цими організаціями, пов'язані з результатами досліджень університетського персоналу, тепер належать університетам, а не окремим викладачам.

Фінансування міністерських програм і проєктів з комерціалізації технологій збільшилося з 0,7% від загального державного бюджету на НДДКР у 2007 р. до 7,1% у 2020 р. Дохід державних науково-дослідних інститутів та університетів від трансферу технологій зріс із 125,8 мільярдів корейських вон у 2011 р. до 227,3 мільярдів корейських вон у 2019 р. [16].

На підставі проведеного аналізу напрямів законодавчого регулювання трансферу технологій в КНР та РК можливо зробити наступні

висновки:

1. Правова система та законодавство КНР не розглядають трансфер технологій як окремий правовий інститут, тому законодавче регулювання правовідносин, пов'язаних з передачею технологій, здійснюється в межах загального законодавства, яким регулюються договірні відносини та зовнішньоекономічна діяльність. Основними напрямками

законодавчого регулювання трансферу технологій в КНР є унормування: договірних відносин, пов'язаних з проведенням досліджень і розробок та передачею технологій; здійснення зовнішньоекономічної діяльності у вигляді імпорту та експорту технологій; іноземного інвестування в економіку країни.

Характерним для законодавчого регулювання трансферу технологій в КНР є створення умов для стимулювання імпорту технологій в країну.

Зміни в законодавстві, що відбулись у 2019 та 2020 рр., мали на меті спрощення та уніфікацію законодавства, а також лібералізацію іноземної інвестиційної діяльності але вони не вплинули на напрями законодавчого регулювання трансферу технологій в КНР.

2. У Республіці Корея законодавство про трансфер та комерціалізацію технологій складають окремий правовий інститут. Основними напрямками законодавчого регулювання трансферу та комерціалізації технологій в РК є врегулювання внутрішнього трансферу технологій, включаючи правовідносини, пов'язані з передачею технологій від наукових установ та ЗВО до підприємств, забезпечення трансферу технологій в приватному секторі економіки, стимулювання інноваційного процесу пов'язаного з комерціалізацією та покращенням технологій.

З врахуванням ефективності міжнародного та внутрішнього трансферу технологій в КНР та РК актуальним є застосування досвіду цих країн при вдосконаленні врегулювання трансферу технологій в Україні, а також врахування особливостей законодавства КНР та РК при здійсненні міжнародного науково-технічного та економічного співробітництва між організаціями України та зазначених країн.

Список використаної літератури

1. Contract Law of the the People's Republic of China URL: <https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/cn/cn137en.pdf>.
2. Foreign Trade Law of The People's Republic of China URL: <http://english.mofcom.gov.cn/article/policyrelease/Businessregulations/201303/20130300045871.shtml>.
3. Regulations of the People's Republic of China on the Management of Import and Export of Technology URL: <https://www.waizi.org.cn/doc/95704.html>.

4. Law of the People's Republic of China on Wholly Foreign-owned Enterprises URL: <http://english.mofcom.gov.cn/article/policyrelease/Businessregulations/201303/20130300045800.shtml>.
5. Law of the People's Republic of China on Sino-Foreign Equity Joint Ventures URL: <http://english.mofcom.gov.cn/article/policyrelease/Businessregulations/201303/20130300045777.shtml>.
6. Law of the people's Republic of China on Chinese-Foreign Contractual Joint Ventures URL: <http://english.mofcom.gov.cn/article/policyrelease/Businessregulations/201303/20130300045777.shtml>.
7. The Law on Foreign Investment of the People's Republic of China URL: https://en.ndrc.gov.cn/policies/202105/t20210527_1281403.html.
8. Jia Shaoxue. Evolution and Prospects of the Foreign Investment Law of the People's Republic of China. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-i-perspektivy-razvitiya-zakonodatelstva-knr-obinostrannyh-investitsiyah>.
9. Civil code of the People's Republic of China URL: <https://ru.chinajusticeobserver.com/law/x/civil-code-of-china-part-iii-contract-20200528>.
10. US Department of State «2022 Investment Climate Statements: China» URL: <https://www.state.gov/reports/2022-investment-climate-statements/china/>.
11. Technolgy Transfer and Commercialization Promotion Act URL: <https://www.law.go.kr/LSW/eng/engLsSc.do?menuId=2§ion=lawNm&query=technology+transfer&x=23&y=40#liBgcolor1>.
12. Industrial Technology Innovation Promotion Act URL: https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=55393&type=sogan&key=13.
13. Act on Prevention of Divulgence and Protection of Industrial Technology <https://investmentpolicy.unctad.org/investment-laws/laws/215/korea-republic-of-act-on-prevention-of-divulgence-and-protection-of-industrial-technology>.
14. Dong-Hwan Kim, Myung-Cheol Chang Licensing in South Korea, A structured guide to licensing in South Korea, 2019. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=8bc34f67-16e4-4880-830f-b84ab5498cac>.
15. Patent Act URL: https://elaw.klri.re.kr/eng_service/lawView.do?hseq=59876&lang=ENG.
16. Reviews of innovation policy OECIP: ROK 2023 URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/c6115f0f-en/index.html?itemId=/content/component/c6115f0f-en#section-d1e32138-037f6db74f>.

Makhnovskiy D. S. Directions of legislative regulation of technology transfer in China and the Republic of Korea.

The article examines the directions of legislative regulation of technology transfer in the People's Republic of China and the Republic of Korea. Characteristic of the legislative regulation of the transfer of technologies to the PRC is the creation of conditions for stimulating the import of technologies into the country. The legal system and legislation of the People's Republic of China do not consider the transfer of technologies as a separate legal institution, therefore the legislative regulation of legal relations related to the transfer of technologies is carried out within the framework of general legislation that regulates contractual relations and foreign economic activity. The main areas of legislative regulation of technology transfer in the PRC are the normalization of: contractual relations related to research and development and technology transfer; implementation of foreign economic activity in the form of import and export of technologies; foreign investment in the country's economy.

Changes in legislation that took place in 2019 and 2020 were aimed at simplifying and unifying legislation, as well as liberalizing foreign investment activities, but they did not affect the directions of legislative regulation of technology transfer in the PRC.

Based on the analysis of the legislation of the Republic of Korea, it is possible to conclude that the norms of law and legislation on the transfer and commercialization of technologies constitute a separate legal institution. The main areas of legislative regulation of the transfer and commercialization of technologies in the Republic of Kazakhstan are the legal regulation of the internal transfer of technologies

and innovative activities, which provides for the regulation of legal relations related to the transfer of technologies from scientific institutions and higher education institutions to enterprises, ensuring the transfer of technologies in the private sector of the economy, stimulating the innovation process of associated with commercialization and technology improvement.

М. АНТОНОВИЧ. Міжнародне публічне право: підруч. для студ. закладів вищої освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 516 с.

ISBN 978-966-667-818-1

У підручнику проаналізовано основні поняття, категорії, інститути та галузі міжнародного публічного права крізь призму їх застосування в Україні. Головний акцент переноситься з традиційної у радянській науці уваги до теорії міжнародного права на застосування міжнародного публічного права в практиці держав і міжнародних організацій, а також на практику міжнародних судових і квазісудових органів із врахуванням тих змін, які відбулися у міжнародному праві за останні десятиліття, особливо за останні роки після початку агресії РФ проти України з 20 лютого 2014 р. та її ескалації з 24 лютого 2022 р.

Для студентів, аспірантів і докторантів правничих факультетів закладів вищої освіти, викладачів та юристів-міжнародників.

УДК: 346.544

DOI 10.37749/2308-9639-2023-11(251)-5

О. В. Безух, доктор юридичних наук,
провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України

МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ РИНКОВОГО НАГЛЯДУ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ОБОРОТІ

Наукове дослідження присвячено питанням ринкового нагляду та технічного регулювання для забезпечення сталості господарського обороту.

Визначено, що об'єктом правового впливу в першу чергу є товар (встановлення характеристик) і діяльність (встановлення зобов'язань щодо забезпечення характеристик) суб'єктів господарювання, що спрямована на його створення та реалізацію на ринку з дотриманням встановлених умов його обороту та споживання.

Дані об'єкти у випадках, передбачених актами технічного регулювання, можуть створювати юридичні факти щодо відповідності товарів або господарської діяльності, виконання суб'єктами господарювання вимог чинного законодавства в договірних, деліктних та інших видах правових відносин, що опосередковують рух товарів на ринку, та притягнення суб'єктів господарювання до юридичної відповідальності.

Розглянуто роль та значення ринкового нагляду у правових відносинах та умовах обороту товару на ринку, визначено чинники необхідності їх забезпечення органами ринкового нагляду.

Ключові слова: ринковий нагляд, технічне регулювання, господарський оборот.

Ключовим завданням розвитку сталого та прозорого ринку, боротьби з недобросовісною конкуренцією та іншими недобросовісними практиками, визначення розумного балансу між суспільними інтересами та інтересами і правами підприємців та споживачів є забезпечення безпечності продукції згідно з визначеними стандартами.

Підписавши Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і його державами-членами, Україна взяла на себе зобов'язання з виконання, зокрема, вимог статей 55, 56 та 57 в частині створення ефективної системи ринкового нагляду з метою поступового досягнення відповідності з технічними регламентами ЄС та системами стандартизації, метрології, акредитації, робіт з

оцінки відповідності та ринкового нагляду ЄС та зобов'язується дотримуватися принципів та практик, викладених в актуальних рішеннях та регламентах ЄС. Необхідно зазначити, що термін «ринковий» нагляд використовується у багатьох законах, кожний з яких має власну сферу регулювання. Навіть закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» обмежує здійснення ринкового нагляду за продукцією, що обмежується вимогами щодо нехарчової продукції (далі – продукція) та її обігу на ринку України, встановлені технічними регламентами.

Згідно з домовленостями, закріпленими в Угоді про асоціацію з ЄС (стаття 56.1 — 1), Додатком 3 (пункт 1) до неї протягом першого року набуття чинності Угодою Україна

зобов'язалася гармонізувати власне законодавство з п'ятьма актами гармонізованого законодавства ЄС, три з яких мають відношення до сфери ринкового нагляду, а саме Директиви № 2001/95/ЄС про загальну безпеку продукції (п.1.1 Додатку 3), Регламенту (ЄС) № 765/2008 щодо загальних вимог для акредитації і ринкового нагляду, що стосується торгівлі продукцією (п.1.2 Додатку 3) та Директиви Ради № 85/374/ЄЕС про відповідальність за дефектну продукцію (п.1.5 Додатку 3).

На виконання цього зобов'язання було розроблено на основі відповідних актів ЄС та ухвалено закони у сфері державного ринкового нагляду, а саме Закон України «Про загальну безпечність нехарчової продукції»; Закон України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції»; Закон України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту продукції» та зміни до них у вигляді Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо зменшення тиску на бізнес з боку органів ринкового нагляду», спрямовані на запобігання введенню в обіг небезпечної продукції, запровадження системи ринкового нагляду та системи контролю такої продукції, а також запровадження європейського принципу відповідальності виробника за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції, що введена ним в обіг. Кабінетом Міністрів України прийнято кілька постанов, спрямованих на реалізацію законів України у сфері державного ринкового нагляду.

Разом з тим, поняття ринкового нагляду як правової категорії у сфері господарювання не є ustalеним. Так закон України «**Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності**» визначає державний нагляд (контроль), як діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування (далі – органи державного нагляду (контролю) в межах

повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища. Це загальне визначення можливо розповсюджувати на весь господарський оборот.

Незважаючи на загальність такого визначення, стаття 2 зазначеного закону окреслює сферу дії наведеного закону, яка виключає значну кількість питань нагляду (контролю) у різних сферах та аспектах господарської діяльності, які прямо стосуються порушень вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища. Зазначене також свідчить, що прийняті та викладені в законі основні засади державного нагляду є не зовсім основними, а можуть застосовуватися у досить вузькій сфері, та про відсутність узгодженості загальних принципів державного нагляду у сфері господарювання, оскільки основні засади повинні бути основними, тобто розповсюджуватися на всю сферу господарювання, хоча можуть передбачати особливість їх правозастосування в певних сферах.

Як справедливо зазначено в Директиві Європейського парламенту і Ради 2001/95/ЄС від 3 грудня 2001 р. про загальну безпечність продуктів, надзвичайно важко ухвалити законодавство Співтовариства для кожного продукту, який існує або який може бути розроблено; існує потреба у виробленні ширших законодавчих рамок горизонтального характеру, щоб охопити такі продукти, заповнити лакуни, зокрема в очікуванні перегляду чинного спеціального законодавства, та доповнити положення чинного і майбутнього спеціального законодавства, зокрема з метою забезпечення високого рівня безпечності та охорони здоров'я споживачів. [1]

Закон України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової

продукції» встановлює, що державний ринковий нагляд (далі – ринковий нагляд) – діяльність органів ринкового нагляду з метою забезпечення відповідності продукції встановленим вимогам, а також забезпечення відсутності загроз суспільним інтересам. Встановлені вимоги, згідно з законом, це — вимоги щодо нехарчової продукції (далі — продукція) та її обігу на ринку України, встановлені технічними регламентами.

Звертає на себе увагу обмеження вимог щодо нагляду лише технічними регламентами, оскільки актів з реквізитом «Технічний регламент» не так багато та існує багато інших документів, що встановлюють вимоги до продукції, зокрема, стандарти, дотримання яких здійснюється добровільно, технічні умови та інші. Звичайно існує загальний технічний регламент – закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», зокрема ст. 9; 10, якого відносять до технічних регламентів, нормативні акти затверджуються законами, актами Кабінету Міністрів України відповідних державних органів та міністерств. Нормативно-правовий акт, що має визначені зазначеним Законом ознаки технічного регламенту, вважається технічним регламентом, незалежно від використання в назві такого акта слів «технічний регламент».

Встановлення окремих технічних регламентів здійснюється відносно невеликої кількості продукції, жодним чином не може послаблювати безпеку інших продуктів.

Також слід зазначити, що поняття продукції, щодо якої передбачено державне регулювання, законодавством України чітко не визначене. Коли можливе загальне визначення продукції як матеріальний результат трудової діяльності або виробничих процесів, що має корисні властивості і призначений для використання споживачем [2].

З точки зору системи менеджменту якості, продукція являє собою результат процесу як сукупності взаємопов'язаних видів діяльності або видів діяльності, що взаємодіють між собою. Є чотири узагальнені категорії продукції:

- послуги (наприклад, перевезення);
- інтелектуальна продукція (наприклад, комп'ютерна програма, словник);
- технічні засоби (наприклад, механічна частина двигуна);
- перероблені матеріали (наприклад, оливи).

Багато видів продукції складаються з елементів, що належать до різних узагальнених категорій продукції. У такому разі, віднесення продукції до послуги, інтелектуальної продукції, технічних засобів або перероблених матеріалів залежить від елемента, що переважає. Наприклад, запропонована продукція «автомобіль» складається з технічних засобів (наприклад, шин), перероблених матеріалів (наприклад, олив, охолоджувальної рідини), інтелектуальної продукції (наприклад, програми керування двигуном, інструкції для водія) і послуг (наприклад, пояснень щодо функціонування, надаваних продавцем) [2].

В Законі України «Про загальну безпечність нехарчової продукції» під продукцією розуміють будь-яку речовину, препарат або інший товар, виготовлений у ході виробничого процесу. Взагалі «доброю» традицією українського законодавства є визначення певних понять через інші невизначені поняття, наприклад, інший товар. Поняття товару в умовах ринкового обороту охоплює все, що можливо продати та отримати прибуток, зокрема, майно, роботи, послуги.

Наприклад, Директива Європейського парламенту і Ради 2001/95/ЄС від 3 грудня 2001 р. про загальну безпечність продуктів наголошує, що хоча ця Директива не охоплює послуги, але щоб забезпечити досягнення визначених цілей захисту, її положення мають також застосовуватися до продуктів, які постачаються чи надаються споживачам у контексті надання послуг (підкр. авт.), для користування якими такі споживачі змушені використовувати поставлені чи надані продукти. Безпечність обладнання, що його використовують самі надавачі послуг для надання послуг споживачам, не входить у сферу застосування цієї Директиви, оскільки таке обладнання слід розглядати в поєднанні з безпечністю надаваних послуг. Зокрема,

обладнання, яким споживачі користуються для проїзду чи подорожей, та яке експлуатується надавачами послуг, виключене зі сфери застосування цієї Директиви [3].

У господарському законодавстві, зокрема Законі України «Про захист економічної конкуренції», товаром визнається будь-який предмет господарського обороту, в тому числі продукція, роботи, послуги, документи, що підтверджують зобов'язання та права (зокрема цінні папери), тобто предметом господарського обороту є товар. Згідно з європейським правом, під товаром слід розуміти продукти, які можливо оцінити в грошах і які спроможні, як такі, формувати основу комерційної трансакції.

Сама сутність комерційної трансакції є більш складною ніж просто укладення договору. Як зазначає В. М. Махінчук, сутність здійснення підприємницької діяльності «базується на балансі (залежності, взаємопов'язаності) ступеня ризиків від здійснення певних операцій (дій, правочинів тощо) та бажання отримання від них прибутку. Саме прагнення до отримання прибутку «штовхає» підприємців (комерсантів) іноді до ризикових операцій у сфері підприємницької діяльності» [4]. Тобто, бажання отримання прибутку при укладенні правочину призводить до виникнення низки правових явищ: економічної конкуренції, нечесної підприємницької практики, введення в оману споживачів, які, в свою чергу, можуть опосередковуватися різноманітними складними правовідносинами. Іншою ознакою комерційних трансакцій є їх системність. О. А. Беляневич зазначає, що «у сфері господарювання договори різного виду, будучи самостійними правовідносинами, водночас своїми умовами пов'язані один з одним, внаслідок чого виникають «ланцюжки» договорів, кожен з яких впливає на інші» [5].

Законодавством встановлено сферу обороту товару (взаємозамінних товарів), тобто сферу господарського обороту, якою є ринок. Відповідно до Закону України «Про захист економічної конкуренції», ринок товару (товарний ринок) – це сфера обороту товару (взаємозамінних товарів), на який протягом

певного часу і в межах певної території є попит і пропозиція. Сьогодні саме поняття «господарський оборот» прямо пов'язане із поняттям «ринок», який є специфічним об'єктом правового впливу [6].

Господарський оборот передбачає систему взаємопов'язаних відносин, яка бере свій початок з встановлення технічних регламентів та оцінки відповідності при введенні товару в оборот, його стандартизації і сертифікації, а в подальшому забезпечення певних умов обороту та споживання товарів (ціна, якість, безпечність, однаковість, конкурентність, недискримінаційність тощо).

І. О. Покровський, характеризуючи підприємницькі договори, зазначав, що всякий має право розраховувати, що ті послуги, які пропонуються публіці взагалі, будуть надані і йому; відкриття підприємства для публіки має бути пов'язане і з відповідним обов'язком [7]. Покладення на суб'єктів господарювання додаткових обов'язків, не передбачених договором, зокрема, щодо відповідності товару встановленим вимогам, його безпечність для споживача, додаткової відповідальності за порушення правил економічної конкуренції, складовою якої є якість товару та інформація про його властивості, надання додаткових прав та можливостей споживачам.

Як зазначав К. Маркс: забезпечте капіталу 10% прибутку і капітал згоден на всяке застосування, при 20% він стає жвавим, при 50% позитивно готовий зламати собі голову, при 100% він зневажає всі людські закони, при 300% немає такого злочину, на який він не ризикнув би піти, хоча б під страхом шибениці [8]. Це обумовлює встановлення у сфері господарського обороту ринкового нагляду, який полягає не лише у встановленні, а й нагляді (контролі) та контролі правил введення товару в обіг, його руху при здійсненні господарського обороту.

Саме відносини введення товару в оборот та забезпечення безпечності товару в процесі обігу і потребують державного ринкового нагляду, який тісно пов'язаний з технічним регулюванням, контролем за його наслідками та притягнення винних до відповідальності.

Таким чином державний ринковий нагляд здійснюється не за безпосередньою діяльністю суб'єктів господарювання, а за продукцією та її відповідністю, яка є об'єктом відповідних технічних регламентів, а також за продукцією, яка не є об'єктом технічних регламентів з метою забезпечення її відповідності встановленим вимогам. Такий підхід відповідає європейській практиці і положенням Регламенту ЄС № 765/2008.

Не зовсім вдалим є визначення поняття особи, що вводить продукцію у господарський оборот та повинен нести відповідальність за її дефектність, невідповідність встановленим вимогам. Так, згідно із **Законом України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції»**, виробник – виробник готової продукції, сировини або комплектувального виробу, складової частини продукції та будь-яка особа, яка, розміщуючи на продукції своє найменування, торговельну марку чи іншу ознаку, заявляє про себе як про виробника. За формальною ознакою, коли суб'єкт господарювання імпортує продукцію та її перепродає, то формально він не є виробником, коли він не ставить своє маркування на продукції. Такої продукції багато у роздрібній торгівлі в Україні.

У визначення Директиви Європейського парламенту і Ради 2001/95/ЄС від 3 грудня 2001 р. про загальну безпечність продуктів поняття «виробник», означає:

– виготовлювач виробу, коли він діє у межах Співтовариства, будь-яку іншу особу, яка представляється як виготовлювач, проставляючи на виробі своє прізвище, торгову марку, чи інший знак, чи особу яка полагодує вибір;

– представник виготовлювача, коли виготовлювач не діє в межах Співтовариства, чи, коли немає представника, який діє у Співтоваристві, імпортера виробів;

— інша особа з ланцюга постачання, якщо її діяльність може вплинути на властивості безпеки виробу, розміщеного на ринку.

Незважаючи, що за безпечність продуктів відповідає фактично будь-яка особа, що є ланцюгом господарського обороту, вимоги

до відповідальності суб'єктів господарського обороту посилюються. Показовим є розвиток європейського законодавства у сфері ринкового нагляду, зокрема, прийняття 20 червня 2019 р. (з набуттям чинності 16 липня 2021 р.) нового Регламенту 2019/1020 стосовно ринкового нагляду та відповідності продукції, який істотно посилює повноваження органів ринкового нагляду та самі механізми ринкового нагляду.

В європейському праві, згідно з Регламентом ЄС 2019/1020, встановлено вимоги про наявність на території ЄС відповідального економічного оператора, який повинен представляти на ринку ЄС підприємство. Нове Положення про нагляд за ринком передбачає критерії для визначення відповідального оператора на загальній основі. Так як імпортер товарів в ЄС, уповноважений представник виробника або постачальник фулфілмент-послуг (логістичні послуги під час відвантаження замовлень з європейського складу, наприклад, у рамках електронної комерції). Інформація про економічного оператора ЄС та його контактні дані повинні бути зазначені безпосередньо на продукції або упаковці. У разі відсутності такої інформації імпортер та продаж товарів в ЄС може бути обмежено.

В обов'язки представника повинно входити:

– зберігання декларації відповідності та технічного файлу (документації, яка доводить відповідність продукції вимогам регламентів і директив ЄС), а також співпраця з наглядовими органами;

– посилення вимог до ринкового нагляду за інтернет торгівлею;

– розширення повноважень органів ринкового нагляду;

– визначення завдання нагляду за ринком та надання таких повноважень, як відбір зразків та накладення штрафів;

– створення електронного інтерфейсу для обміну інформацією між митними органами та системою інформаційного обміну ринкового нагляду [9].

Регламент також передбачає новий вид учасника господарського ринкового обороту

– постачальника так званих фулфілмен-послуг, яким є фізична або юридична особа, що надає щонайменше два види з таких послуг, як: складське зберігання, упаковка, обробка, відвантаження замовлення без зміни права власника на товар, який не є виробником в ЄС, імпортером або уповноваженим представником.

Таким, що заслуговує до уваги, є визначення органів, які можуть відкликати продукт із вільного обігу в разі якщо під час перевірки встановлено невідповідність продуктів встановленим вимогам. Такими порушеннями можуть бути: відсутність визначеної документації щодо продукту, який постачається, яка встановлена законодавством ЄС, або якщо є обґрунтовані сумніви стосовно автентичності, точності або повноти такої документації; продукт має маркування європейського співтовариства або будь-яку іншу марку, необхідну згідно із законодавством, яка була нанесена неправильним способом або таким, що вводить в оману; найменування, торгівельна марка або зареєстрований товарний знак, а також контактні дані, включаючи поштову адресу економічного оператора, на якого поширюється законодавство ЄС, не визначені або не можуть бути встановлені; з будь-якої іншої причини, якщо є підстави вважати, що продукт не відповідає законодавству або є серйозний ризик для здоров'я, безпеки, навколишнього середовища або будь-яких інших громадських інтересів. Заборона є обов'язковою, якщо продукт не має маркування або маркування відповідно до застосованого до нього законодавства Союзу.

В Україні застосовується інший підхід шляхом встановлення переліку видів продукції щодо яких здійснюється державний ринковий нагляд. Такий перелік затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1069 «Про затвердження переліку видів продукції, щодо яких органи державного ринкового нагляду здійснюють державний ринковий нагляд» [10], яким встановлено здійснення державного ринкового нагляду відносно 64 видів продукції. Вірогідно, органи державної влади вважають, що відносно інших видів

продукції введення в оману споживачів, недотримання загальних принципів державного нагляду, є пропустимим.

В європейському Регламенті вперше передбачено нагляд за торгівлею в мережі Інтернет. Правила ринкового нагляду тепер стосуватимуться продукції, що продається європейським споживачам через інтернет-магазини. Якщо продукція, яка продається онлайн, постачається на територію ЄС, до неї застосовуються ті ж правила, що і до офлайн-продажу (у т. ч. стосовно наявності представника виробника у ЄС та відповідного маркування). У разі порушень під час реалізації товарів онлайн органи ринкового нагляду в ЄС можуть блокувати сторінки інтернет-магазинів.

Розвиток електронної комерції відбувається завдяки збільшенню кількості надавачів послуги інформаційного суспільства, які зазвичай через платформи за винагороду пропонують посередницькі послуги зі зберігання стороннього контенту без здійснення контролю такого контенту, а отже не діють від імені суб'єктів господарювання. Вилучення контенту стосовно невідповідних продуктів або, якщо це неможливо, обмеження доступу до невідповідних продуктів, що їх пропонують через їхні сервіси, не має обмежувати правила.

Таким чином, роль та значення ринкового нагляду у правових відносинах та умовах обороту товару на ринку та необхідність їх забезпечення органами ринкового нагляду визначається:

– По-перше, презумпція відповідності продукції створює враження у споживачів у безпечності продукції та її відповідності встановленим вимогам, що спонукає споживачів до придбання такого товару. Недотримання чи нездійснення процесу оцінки відповідності, а, значить, встановлення юридичного наслідку відповідності товару вимогам законодавства створює юридичний факт введення в оману споживачів із правовими наслідками щодо захисту прав споживачів.

– По-друге, неправомірне спонукання споживачів здійснити вибір на користь того

чи іншого виробника створює конкурентну ситуацію, коли перемогу отримує той суб'єкт господарювання, товар якого є умовно більш привабливим для споживача. Недотримання вимог технічного регулювання може створювати ситуацію та відносини щодо недобросовісної конкуренції.

– По-третє, дотримання вимог щодо відповідності товару вимогам чинного законодавства передбачає здійснення певних матеріальних витрат, оскільки низькоякісніший товар має меншу собівартість. Недотримання актів технічного регулювання створює неправомірні конкурентні переваги одних суб'єктів господарювання над іншими.

– По-четверте, акти технічного регулювання передбачають не лише вимоги до характеристики продукції або пов'язані з ними процеси та методи виробництва, включаючи відповідні процедурні положення, додержання яких є обов'язковим, а й права та обов'язки суб'єктів господарювання, які стосуються введення продукції в оборот, надання її на ринок або введення в експлуатацію, а в разі, якщо технічними регламентами передбачено залучення до цієї діяльності інших, ніж суб'єкти господарювання, фізичних чи юридичних осіб – також їх права та обов'язки. Права та обов'язки суб'єктів господарювання, визначені в актах технічного регулювання, у випадку настання певних юридичних фактів створюють правові відносини між суб'єктами господарювання і споживачами; між суб'єктами господарювання; між суб'єктами господарювання і органами ринкового (господарського) нагляду (контролю).

– По-п'яте, акти технічного регулювання можуть створювати технічні бар'єри у торгівлі у випадку невідповідності продукції, що імпортується, експортується, прийнятим у відповідній країні стандартам. Це породжує правові відносини між експортерами та імпортерами; між імпортерами і споживачами; між

імпортерами і органами ринкового нагляду і контролю.

– По-шосте, акти технічного регулювання мають як загальний міжгалузевий характер, наприклад, Закон України «Про загальну безпечність нехарчової продукції», так і конкретний характер у певних видах діяльності та галузях економіки, наприклад «Технічний регламент безпеки інфраструктури залізничного транспорту». Загалом, уся господарська діяльність та виникаючі унаслідок її здійснення господарські відносини певною мірою підпадають під дію актів технічного регулювання, які спрямовані на підтримання функцій ринкової економіки щодо справедливого розподілу матеріальних благ щодо принципу економічної конкуренції.

Об'єктом правового впливу в першу чергу є товар (встановлення характеристик) і діяльність (встановлення зобов'язань щодо забезпечення характеристик) суб'єктів господарювання, що спрямована на його створення та реалізацію на ринку з дотриманням встановлених умов його обороту та споживання. Дані об'єкти у випадках, передбачених актами технічного регулювання, можуть створювати юридичні факти щодо відповідності товарів або господарської діяльності, виконання суб'єктами господарювання вимог чинного законодавства в договірних, деліктних та інших видах правових відносин, що опосередковують рух товарів на ринку, та притягнення суб'єктів господарювання до юридичної відповідальності. Тобто, відносини, що впливають з актів технічного регулювання та визначених ними правових вимог і юридичних фактів щодо їх невиконання, є невід'ємною частиною складних суспільних правових відносин, що виникають в процесі здійснення господарської діяльності та обороту товарів на ринку. А саме: договірних відносин, деліктних відносин, конкурентних відносин, захисту споживачів, здійснення ринкового нагляду тощо.

Список використаної літератури

1. Директива Європейського парламенту і Ради 2001/95/ЄС від 3 грудня 2001 р. про загальну безпечність продуктів. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-01#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-01#Text).
2. Продукція. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%82%D0%BB%D1%83%D0%BC%D0%B0%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8.
3. Директива Європейського парламенту і Ради 2001/95/ЄС від 3 грудня 2001 р. про загальну безпечність продуктів. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-01#Text.
4. Махінчук В. М. Про засади стабільності цивільного обороту // Стабільність цивільного НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. с. 51.
5. Беляневич О. А. Аксиологічні засади господарського обороту та його стабільності: постановка проблеми // Стабільність цивільного обороту в Україні: проблеми забезпечення: збірник наукових праць, за ред. О. А. Беляневич. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. с. 9.
6. Безух О. В. Риннок як об'єкт правового впливу // Стабільність цивільного обороту в Україні: проблеми забезпечення: збірник наукових праць. Випуск 3/Беляневич О. А., Бакалінська О. О., Гриняк А. Б. та ін.; за ред. О. А. Беляневич. К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2015. с. 8–24.
7. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. М.: Статут, 1998. с. 250.
8. Dunning T. J., Trade's Unions and Strikes: Their Philosophy and Intention. — London: Published by the author, and Sold by M. Harley, No 5, Raquet court, Fleet street, E.C. 1860. P. 35—36. 52 p., цитата: за К. Марксом и Ф. Энгельсом. Сочинения. Изд. 2-е. Т. 23. С. 770.
9. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/1020 від 20 червня 2019 р. про ринковий нагляд та відповідність продуктів, а також про внесення змін до Директиви 2004/42/ЄС та Регламенту (ЄС) № 765/2008 і Регламенту (ЄС) № 305/2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_012-19#Text.
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1069 «Про затвердження переліку видів продукції, щодо яких органи державного ринкового нагляду здійснюють державний ринковий нагляд». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1069-2016-%D0%BF#n59>.

References

1. Directive 2001/95/EC of the European Parliament and the Council of December 3, 2001 on general product safety. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-01#Text.
2. Production. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%82%D0%BB%D1%83%D0%BC%D0%B0%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8.
3. Directive 2001/95/EC of the European Parliament and the Council of December 3, 2001 on general product safety. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-01#Text.
4. Makhinchuk V. M. About the principles of stability of civil turnover // Stability of the Civil Research Institute of Private Law and Entrepreneurship named after Academician F. G. Burchak of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2013. p. 51.
5. Belyanevich O. A. Axiological principles of economic turnover and its stability: problem statement // Stability of civil turnover in Ukraine: problems of provision: collection of scientific works, edited by O. A.

Belyanevich. K.: Research Institute of Private Law and Entrepreneurship named after Academician F. G. Burchak of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2013. P. 9.

6. Bezukh O. V. The market as an object of legal influence // Stability of civil turnover in Ukraine: problems of provision: collection of scientific papers. Issue 3/Belyanevich O. A., Bakalinska O. O., Hrynyak A. B. and others; under the editorship O. A. Belyanevich. K.: Research Institute of Private Law and Entrepreneurship named after Academician F. G. Burchak of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2015. P. 8–24.

7. Pokrovsky I. A. Basic problems of civil law. M.: Statute, 1998. P. 250.

8. Dunning T. J., Trade's Unions and Strikes: Their Philosophy and Intention. — London: Published by the author, and Sold by M. Harley, No. 5, Raquet court, Fleet street, E.C. 1860. P. 35-36. 52 p., quote: according to K. Marx and F. Engels. Compositions. Ed. 2nd Vol. 23. P. 770.

9. Regulation of the European Parliament and of the Council (EU) 2019/1020 of June 20, 2019 on market surveillance and conformity of products, as well as on amendments to Directive 2004/42/EC and Regulation (EC) No. 765/2008 and Regulation (EU) No. 305/2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_012-19#Text.

10. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 28, 2016 No. 1069 «On approval of the list of types of products for which state market surveillance bodies carry out state market surveillance». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1069-2016-%D0%BF#n59>.

Bezukh O. V. Place and significance of market supervision of economic turnover.

Scientific research is devoted to the issues of market supervision and technical regulation to ensure the sustainability of economic turnover.

It was determined that the object of legal influence is primarily the product (establishment of characteristics) and activity (establishment of obligations to ensure characteristics) of business entities aimed at its creation and sale on the market in compliance with the established conditions of its circulation and consumption .

These objects, in the cases provided for by acts of technical regulation, can create legal facts regarding the conformity of goods or economic activity, the fulfillment by business entities of the requirements of current legislation in contractual, tortious and other types of legal relations mediating the movement of goods on the market, and attracting business entities to legal liability.

The role and importance of market supervision in legal relations and conditions of goods circulation on the market are considered, the factors of the necessity of their provision by market supervision bodies are determined.

Keywords: market supervision, technical regulation, economic turnover.

Олександр Кухарев,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВО ВЛАСНОСТІ: СПОСОБИ ЗАХИСТУ КРИЗЬ ПРИЗМУ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Колектив авторів. Під керівництвом професора, доктора юридичних наук, в.о. завідувачки кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Інни Спасибо-Фатєєвої

Монографія «Право власності: способи захисту крізь призму судової практики» написана колективом авторів під керівництвом професора, доктора юридичних наук, в.о. завідувачки кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Інни Спасибо-Фатєєвої. Монографія побачила світ восени цього року завдяки відомому нині в Україні Харківському видавництву «ЕКУС». Обсяг монографії доволі значний — більше 606 с., але її цінність в іншому — це колективний твір науковців і фахівців, які продемонстрували невиданий досі союз правників-аналітиків і практиків. І це стало дійсним відкриттям як для цивілістики, так і для тих юристів, які займаються сучасною практичною діяльністю.

Серед членів авторського колективу — судді Верховного Суду Василь Крат, Дмитро Гудима, суддя Конституційного Суду України Олег Первомайський, науковці з різних університетів України, що представляють її різні школи. Близький склад авторів, глибока аналітика, актуальні питання, що їх розглядають в монографії, різні позиції, різні точки зору — все це гідне того, щоб книга стала помітним широкому колу правників.

Не тільки ця, а й інші книги, що видані під загальною редакцією професора Інни Спасибо-Фатєєвої, вже кілька років привертають

пильну увагу не лише науковців, а й суддів та інших практикуючих юристів. Монографія, видана в цьому році, стала певним продовженням тематики захисту права власності, що була проаналізована в попередній книзі, виданій тим же видавництвом у 2020 р. Вона мала назву «Захист права власності. Правові позиції Верховного Суду: коментарі науковців» і її привабливість для суддівського корпусу та адвокатів полягала у тому, що в ній були зібрані найактуальніші питання судової практики і надавалися на них відповіді. Такий формат книги, де все викладено лаконічно, доступно, але вищою мірою обґрунтовано й аналітично, справляв дуже хороше враження.

У монографії ж цього року проблемні питання захисту права власності досліджують глибше, надається більше наукового аналізу, що робить висновки авторів переконливими. Втім є й питання, які демонструють прямо протилежні варіанти їх вирішення, діаметрально різні позиції. Такий авангардний підхід невластивий науковому дослідженню, але ознайомлення з монографією дозволяє стверджувати про його виправданість. Дійсно, читач має тим самим можливість побачити всю аргументацію різних точок зору і це само по собі важливе задля того, щоб мати можливість їх всебічно оцінити. Тобто, автори начебто втягують читача в дискусію,

розкривають йому всі карти і вже справа кожного зробити свій вибір.

В монографії аналізується те, який позов слід обрати на захист права власності – виндикаційний чи негаторний, виндикаційний чи реституційний, чи деліктний, чи кондикційний. Схожі позовні вимоги, втім, мають у своєму підґрунті різні моделі захисту, різну аргументацію, різну доказову базу. Все це важливо враховувати аби досягти ефективності захисту. Так й взагалі, проблематика належності й ефективності способу захисту дуже непроста і вона глибоко аналізується в монографії.

В книзі йдеться про особливості захисту прав на різні об'єкти – і нерухомого майна, у тому числі земельних ділянок, і часток у статутному капіталі (тут зачіпається актуальна проблематика захисту корпоративних прав), і цифрових речей, активів, біологічного матеріалу тощо.

Щодо захисту права власності на нерухомі речі, то видається дуже цікавим запропонований в книзі аналіз «книжкового володіння», під яким наразі розуміється запис в державному реєстрі речових прав. Численна кількість правових позицій Верховного Суду з цього питання свідчить, що вищим судовим органом країни обрано шлях вважати державну реєстрацію не правопороджучим, а правопідтверджуючим юридичним фактом. З цього слідує й спосіб захисту прав на нерухомість – не оспорення запису, а оспорення того юридичного факту, який послуговував підставою для внесення відповідного запису в реєстр

про право. Разом із тим автори монографії намагаються довести те, що державний реєстр речових прав має важливе значення для багатьох правовідносин і не лише в приватній сфері, а для оподаткування, для поінформованості суспільства про майно державних службовців та ін. І тому державний реєстр має містити достовірні відомості. В монографії висловлюється занепокоєння тим, щоб визнавати право власності таким, що виникло, без внесення запису до державного реєстру.

Важливим і актуальним є аналіз наслідків самочинного будівництва, що завжди викликає чимало проблем на практиці, а також набуття права власності за давністю володіння.

Для захисту права власності дуже значимою є позовна давність. Від того, чи застосовується вона в тому чи іншому випадку порушення прав особи, залежить те, чи зможе особа захистити своє право. В монографії цьому приділяється увага і взагалі це стало предметом тривалої дискусії щодо розмежування виндикаційного і негаторного позовів.

Все це і багато іншого цікавого для сучасного українського правника можна знайти в монографії «Право власності: способи захисту крізь призму судової практики», яка написана доступною мовою, але аналітично; ґрунтовно, але зрозуміло; в якій глибокий науковий аналіз надається не для чистоти науки, а для пояснень відповідей на питання практичного порядку. Тому монографія є не просто цікавим науковим твором, вона є дороговказом в масиві заплутаних судових справ.

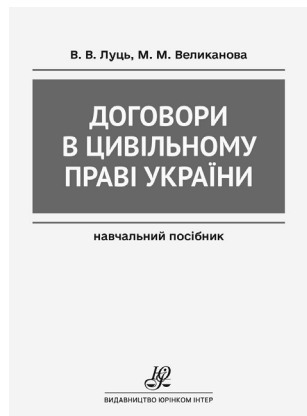
В. В. ЛУЦЬ, М. М. ВЕЛИКАНОВА, Договори в цивільному праві України:
навч. посіб. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 308 с.

ISBN 978-966-667-832-7

Навчальний посібник «Договори в цивільному праві України» містить основні положення договірної права. На підставі чинного цивільного законодавства та сучасних наукових концепцій характеризуються загальні засади договірної права, основні види договірних зобов'язань.

Друге видання навчального посібника доповнено положеннями, що узгоджуються із чинним законодавством та сучасною доктриною приватного права. Навчальний посібник підготовлений відповідно до чинного законодавства станом на 1 серпня 2023 року.

Посібник розрахований на викладачів та студентів юридичних та економічних спеціальностей.

В. В. ЛУЦЬ, М. М. ВЕЛИКАНОВА, Типові форми договорів: наук.-практ. посіб. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 628 с.

ISBN 978-966-667-822-8

У науково-практичному виданні «Типові форми договорів» наведено окремі форми типових договорів, що застосовуються в енергетичній сфері, сфері надання комунальних послуг, при розпорядженні державним і комунальним майном та інших соціально значущих відносинах. Підбірка типових договорів здійснена відповідно до чинного законодавства станом на 1 вересня 2023 року.

Книга розрахована на викладачів та студентів юридичних та економічних спеціальностей, практичних працівників, а також широкого кола підприємців та інших осіб, яких цікавить правове забезпечення їх діяльності.

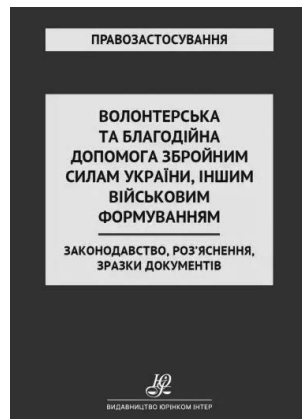

Волонтерська та благодійна допомога Збройним Силам України, іншим військовим формуванням. Законодавство, роз'яснення, зразки документів / за ред. В. В. Кочина. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 300 с.

ISBN 978-966-667-812-9

Збірник нормативно-правових актів «Волонтерська та благодійна допомога Збройним Силам України, іншим військовим формуванням» представляє найбільш повне зібрання актів, що унормовують волонтерство та благодійництво з метою допомоги Силам оборони України та постраждалим від збройної агресії. Систематизовані загальні положення, виокремлено акти, що регулюють благодійну діяльність у сфері надання допомоги постраждалим, а також порядок організації та забезпечення волонтерської та благодійної допомоги військовим формуванням. Крім того, наводяться зразки відповідних документів.

Видання може бути корисним волонтерам, благодійникам, військовим юристам, а також усім громадянам, які пов'язані з допомогою Силам оборони України.

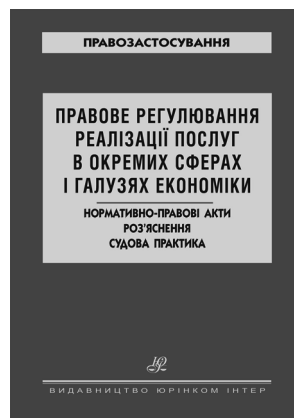
Правове регулювання реалізації послуг в окремих сферах і галузях економіки. Нормативно-правові акти. Роз'яснення. Судова практика / Укладач С. Теньков. Київ: Юрінком Інтер, 2023, 512 с.

ISBN 978-966-667-807-5

Економічні визначення «товари», «послуги», «роботи» мають стійкі юридичні особливості їх супровіду. Йдеться не лише про особливості оподаткування або відміни при розрахунках щодо зазначених економічних реалій. Правовий статус товарів, послуг, як і робіт, також має значення, адже йдеться про специфіку укладання договорів, їх виконання, завершення, наслідки виконання або невиконання, а також про судову практику щодо зазначених економічних реалій.

Книга структурована за основними видами послуг; надається їх законодавче визначення, розрахунки за їх реалізацію, передбачувані наслідки виконання тощо.

Книга буде корисною юристам, бізнесменам, господарникам, менеджерам, які зацікавлені у наведенні ладу при здійсненні підприємницької діяльності.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Журнал «Юридична Україна» є українським фаховим журналом, який входить до міжнародної наукометричної бази «Index Copernicus». У ньому публікуються наукові статті українською мовою. Статті англійською мовою можна знайти на сайті pressa.yurincm.com.

До друку приймаються наукові статті, які раніше не були опубліковані в інших виданнях. У статтях автори мають наводити обґрунтування отриманих наукових результатів відповідно до мети статті (поставленого завдання) та висновків.

Бажаною умовою для публікації статті є передплата журналу «Юридична Україна» не менше як на півроку. Передплату журналу можна здійснити на сайті видавництва.

Рукопис статті має бути виготовлений українською або іншою мовою оригіналу статті і віддрукований шрифтом № 14, з розміщенням рядків тексту через півтора інтервали, береги — 3 см. Перелік використаних літературних джерел слід наводити в кінці статті в порядку появи відповідних посилань. При оформленні статей слід дотримуватися ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

На початку рукопису авторам необхідно зазначити індекс УДК (Універсальної десятикової класифікації), а після даних про автора та назви статті наводити анотації на неї українською, російською та англійською мовами. Орієнтовний обсяг анотації українською та російською мовами — 500 друкованих знаків, англійською мовою — від 1800—2600 символів. Анотації мають супроводжуватися перекладом прізвища, імені автора та назви статті відповідною мовою. До кожної анотації слід додавати перелік ключових слів (до десяти окремих слів або словосполучень) відповідною мовою.

Автор несе персональну відповідальність за додержання ним при підготовці статті норм чинного законодавства (зокрема щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності), достовірність викладених відомостей (у тому числі імені та найменувань згаданих у статті фізичних та юридичних осіб), цитат і посилань на літературні джерела та норми актів законодавства, правильність визначення індексу УДК і перекладів анотацій на статтю.

У тексті статті посилання на використані літературні джерела слід зазначити порядковим номером у квадратних дужках згідно з переліком джерел. Авторські пояснення і приклади слід наводити в дужках безпосередньо в тексті статті. Також автор надає перелік використаних джерел (References) англійською мовою.

Редакція залишає за собою право редагувати рукопис, скорочувати його, змінювати назву статті та вводити (змінювати) рубрикацію внутрішніх частин текстового матеріалу. Подані матеріали (рукописи), включно з тими, які визнано неприйнятними, редакція не повертає.

Автор, який подав матеріали для друку, вважається таким, що погоджується на подальше безоплатне їх розміщення на сайтах видавництва правової літератури «Юрінком Інтер» і Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України.

Текст статті подається у двох примірниках, один з яких має бути підписаний автором на кожній сторінці. Разом із статтею необхідно надавати: 1) довідку про автора (на окремому аркуші у довільній формі) із зазначенням прізвища, імені, по батькові, наукового ступеня та вченого звання (за наявності), місця основної роботи, посади, навчального закладу, в якому особа навчається, домашньої адреси (з поштовим індексом), номерів контактних телефонів та електронної пошти; 2) рекомендацію кафедри/відділу вищого навчального або наукового закладу (обов'язково для аспірантів та здобувачів) та рецензію кандидата чи доктора юридичних наук із відповідної спеціальності (обов'язково для аспірантів, здобувачів і кандидатів юридичних наук); 3) електронну копію статті, записану у вигляді окремого електронного документа на стандартній дискеті або диску; 4) фотографію автора у форматі tif або jpg, розміром 4,5x5,5 см, 300 dpi.

Усі матеріали слід надсилати на електронну пошту: jukr@yurincm.kiev.ua
або рекомендованим листом на адресу редакції:

04209, м. Київ, вул. Героїв Дніпра, 31-б
Видавництво правової літератури «Юрінком Інтер»
редакція журналу «Юридична Україна»
Тел.: (044)-411-69-08, (044)-411-64-03

Юридичний Вісник України

ВСЕ ПРО ЗАКОНИ В ОДНІЙ ГАЗЕТІ!

Про всі закони і права в одній газеті !

Газета «Юридичний вісник України»:

Юридична інформація та інформаційно-правовий банк законодавства та юридичної практики

Передплатний індекс – 33787 (на місяць)

Передплатний індекс – 21615 (на рік)

Комплект юриста «Загальний»:

- газета «Юридичний вісник України»
- журнал «Бюлетень законодавства і юридичної практики України»

Передплатний індекс – 22404

Комплект юриста «Елітний»:

- газета «Юридичний вісник України» • журнал «Юридична Україна»
- журнал «Бюлетень законодавства і юридичної практики України»

Передплатний індекс – 08440

Комплект юриста «Сучасне правосуддя»:

- газета «Юридичний вісник України»
- журнал «Вісник Державної судової адміністрації України»

Передплатний індекс – 95702

ЮРИДИЧНА УКРАЇНА № 11 (251) 2023

Співзасновники:
Київський регіональний центр
Національної академії правових наук України,

Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної
академії правових наук України,

ТОВ «Юрінком Інтер»
Видавець: ТОВ «Юрінком Інтер»

Головний редактор — В. М. Махінчук, доктор юридичних наук, професор
Шеф-редактор — В. С. Ковальський, доктор юридичних наук, доцент
Відповідальна за випуск І. Д. Бірюкова

Редактор І. Д. Бірюкова
Комп'ютерна верстка О. Г. Ратушний
Художнє оформлення О. Б. Доценко

Оригінал-макет виготовлено комп'ютерним центром ТОВ «Юрінком Інтер»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 3954 від 13.01.2011.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 20180-9980ПР від 06.08.2013.
Підписано до друку 28.11.2023. Формат 70x100/16.
Папір офсетний № 1. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 4,68. Умовн. друк. арк. 5,12.
Тираж 440 прим. Зам. № .

Адреса редакції та видавця: 04209, м. Київ, вул. Героїв Дніпра, 31-б.
Тел. 411-69-08, 412-04-75. Факс 413-81-44.
<http://www.yurincm.com.ua>. E-mail: jukr@yurincm.kiev.ua.
Видавництво правової літератури «Юрінком Інтер».
Редакція журналу «Юридична Україна».

Віддруковано з готових діапозитивів в друкарні
ТОВ «Про Формат» Україна, 04080, м. Київ, вул. Кирилівська, 86
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої
продукції — серія ДК № 5942 від 11.01.2018 р.

Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. За достовірність
викладених фактів відповідає автор.

Передплатний індекс журналу «Юридична Україна» — 01757.

Передплатний індекс комплекту:
газета «Юридичний вісник України» і журнали «Юридична Україна»
та «Бюлетень законодавства і юридичної практики України» — 08440.

З приводу придбання журналів минулих випусків
звертайтеся за тел. 411-69-08, 411-64-03.